

RUMELİ AĞIZLARININ SES BİLGİSİ ÜZERİNE BİR DENEYME

DOÇ. DR. TUNCER GÜLENSOY

Anadolu ağzlarının Avrupa topraklarındaki bir uzantısı durumunda olan Rumeli (Türk) ağzları, ne yazık ki, şimdiye kadar bir bütün olarak ele alınmamış, bu konuda yapılan çalışmalar ve derlenen malzemeler mahallî olmaktan öteye gidememiştir. Aynı durum Anadolu ağzları için de söz konusudur. Türk dili tarihi açısından büyük bir önem taşıyan Anadolu ve Rumeli ağzlarının gün geçtikçe kaybolmasından dolayı henüz gerçekleştirilemeyen ağız atlası ve sözlük çalışmaları da gittikçe zorlaşmaktadır.

Anadolu ağzları üzerine yapılan çalışmalar, bilindiği gibi Ahmet Caferoğlu'nun başlattığı ve dokuz cilt hâlinde yayımladığı derleme niteliğindeki eserlere dayanmaktadır. Caferoğlu'nu takiben Zeynep Korkmaz, Sadettin Buluç, Selâhattin Olcay, Tuncer Gülensoy, Ahmet B. Ercilasun, Turgut Günay, Efrasiyab Gemalmaz, Hamza Zülfikar gibi diyalektologlar Güneybatı Anadolu, Kerkük-Tellâfer, Erzurum, Batı Trakya, Kütahya ve yöresi, Kars ili, Rize ili, Erzurum ili, Bitlis ve yöresi ağzları üzerinde çalışmışlardır.

Bunların dışında, tebliğler, makaleler ve lisans seviyesindeki öğrenci tezleriyle kısmen genel, kısmen mahallî çalışmalarla Anadolu ağzları derlenip toparlanmaya çalışılmıştır. Fakat, yapılan bu çalışmalar da henüz yeterli olmadığı için, Anadolu ağzlarının tam bir "ses ve şekil bilgisi"ni içine alacak nitelikte bir eser yazmak imkânsızdır. Ek cildiyle birlikte 12 cilde ulaşan "Derleme Sözlüğü" de pek çok yörenin taranamamış olmasından dolayı, tam bir Anadolu ağzları sözlüğü değildir.

Anadolu ağzlarının durumu böyleyken, Rumeli ağzlarının durumu nedir? sorusuna da doyurucu bir cevap bulmak imkânsızdır.

Bilindiği gibi, Rumeli ağzlarının incelenmesi Polonyalı Türkolog Tadeusz Kowalski'nin araştırmalarıyla başlar. Bulgaristan'daki Türk ağzlarının ilk araştırmacısı ise Bulgar Türkologlarından Dimitır Gadjanov (Gacanov)'dur.

Bu araştırmacıların attığı temel üzerine yeni araştırmalar koyan sayısız bilim adamının bulunması Türkoloji açısından memnuniyet vericidir. Bu araştırmaların sonuna aldığımız "Rumeli ağzları bibliyografyası" bölümünde, bu sahada çalışanlar ve eserleri verildiği için, her biri üzerinde ayrı ayrı durulmayacaktır.

Türkiye'de Rumeli ağzları üzerine yapılan çalışmaların sayısı çok azdır. Mahallî nitelikli bâzı lisans tezleri ile Bulgaristanlı veya Yugoslavyalı Türk

asıllı Türkologların tebliğ ve makale niteliğindeki sınırlı çalışmaları, bizi tam olarak aydınlatacak özellikten yoksundur.

Bizim bu yazımızda ele aldığımız Rumeli ağızları, son yıllarda Bulgaristan Türk ağızları üzerine yaptığı çalışmalarla dikkati çeken M. Mollova ile Yugoslavya Türk ağızları üzerine önemli araştırmalar yapan N. Hafız'ın makalelerine dayanmakta olup, bir deneme niteliğindedir. Biz bu denememizde, Bulgaristan'daki e- ağızları ve merkez bölgedeki gakçı ağızları ile Yugoslavya'daki Prizren, Kosova Mitroviçası, Vuçitirin ve Priştine Türk ağızlarının fonetik özelliklerini ele alarak Anadolu ağızlarıyla karşılaştırdık. Bir ön deneme niteliğinde olan çalışmayı en kısa zamanda daha da genişleterek pek çok yörede unutturulmak istenen Rumeli ağızlarının Anadolu ağızlarıyla olan yakın bağlantısını genç nesillere aktarabilmek arzusundayız.

Bu karşılaştırmalı incelemede ele alınarak örneklendirilen ses özellikleri şunlardır :

ÜNLÜLER :

- I. Uzun ünlüler
- II. Kısa ünlüler
- III. Aslı uzunluklar

İKİZ ÜNLÜLER :

- I. Alçalan ikiz ünlüler
- II. Yükselen ikiz ünlüler
- III. Eşit ikiz ünlüler

ÜNLÜ UYUMU

DİL BENZEŞMESİ

ÜNLÜ UYUMUNUN BOZULMASI

UYUM DEĞİŞMESİ

DUDAK BENZEŞMESİ

DUDAK BENZEŞMEZLİĞİ

ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

1. Kalın ünlülerin incilmesi
2. İnce ünlülerin kalınlaşması
3. Geniş ünlülerin daralması
4. Dar ünlülerin genişlemesi
5. Düz ünlülerin yuvarlaklaşması
6. Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi

ÜNLÜ DÜŞMESİ

ÜNSÜZLER

ÖN SES ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

İÇ SES ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

SON SES ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

ÜNSÜZ DÜŞMESİ

(h, k, y, n, l, f, v, r, s, t) düşmesi olayları

ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ

İKİZ ÜNSÜZ'ÜN TEKLEŞMESİ

HECE KAYNAŞMASI

HECE YUTULMASI

ÜNSÜZ TÜREMESİ

İÇ SESTE ÜNSÜZ BENZEŞMESİ

BENZEŞMEZLİK

GÖÇÜŞME (Metathese)

Bu ses özelliklerine, yukarıda adı geçen Bulgaristan ve Yugoslavya Türk ağızlarından örnekler verilmiş; pek çok ses özelliğinin Anadolu'daki benzer şekilleri için de, dip notları hâlinde, örnekler gösterilmiştir.

KISALTMALAR

AAT	A. Caferoğlu, <i>Anadolu Ağızlarından Toplamalar</i> . Kastamonu, Çankırı, Çorum, Amasya, Niğde, İlbaylıkları ağızları. Kalaycı argosu ve Geygelli Yörüklerinin gizli dili. İstanbul 1943.
AD	H. Z. Koşay-İ. Refet, <i>Anadilden Derlemeler I</i> . Ankara 1932.
ADÜM	A. Caferoğlu, <i>Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I</i> . İstanbul 1940.
Af.	Afyon
Ar.	Arapça
Ay.	Aydın
Bulg.	Bulgarca
Den.	Denizli
El.	Elazığ
ET	Eski Türkçe
EWT	M. Räsänen, <i>Versuch Eines Etymologischen Wörterbuches der Türkischen Sprachen</i> , Helsinki 1969.
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
GBAA	Z. Korkmaz, <i>Güney - Batı Anadolu Ağızları. Sesbilgisi (Fonetik)</i> , Ankara 1956.
GDAAD	Güney - Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi (İstanbul)
Gr.	Grekçe
İt.	İtalyanca
İz.	İzmir

Kas.	Kastamonu
Kon.	Konya
Küt.	Kütahya
Mal.	Malatya
Man.	Manisa
Muğ.	Muğla
Nev.	Nevşehir
NYA	Z. Korkmaz, <i>Nevşehir ve Yöresi Ağızları. I. Cilt : Ses Bilgisi (Phonetique)</i> , Ankara 1963; (2. bas. Ankara 1977).
RİA	T. Günay, <i>Rize ili Ağızları</i> , Ankara 1978.
Siv.	Sivas
STİAT	A. Caferoğlu, <i>Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar</i> , İstanbul 1944.
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten (Ankara)
TM	Türkiyat Mecmuası (İstanbul)
Tr.	Trabzon
Uş.	Uşak
Yun.	Yunanca

ÜNLÜLER

I. Kısa ünlüler :

A. -e ağzlarında¹ :

a, e, ı, i, o, ö, u, ü

B. (gakçı) ağzılarda² :

a, ä/è/e, ı/î, i, o, ö, u, ü.

è (kapalı e), T ve E ağzlarında şimdiki zaman ekinde belirir.
î (velo-palatal ı), T ve E ağzlarında şimdiki zaman ekinden sonra şahıs eklerinde r titreyici ünsüzünden sonra belirir :
aleerîn, aleerî, aleerîs gibi.

ä (geniş e)

C. Prizren ağzında³ :

a, e, ı, i, o, u, ü.

Prizren ağzında ö ünlüsü bulunmaz, yerine genellikle ü ünlüsü kullanılır.

Bu ağzıda, l ünsüzünden önce veya sonra gelen a, ı, o, u ünlüleri, yarı ince olarak söylenirler : a, ı, o, u.

D. Kosova Mitroviçası, Vuçitırın ve Priştine ağzılarda⁴ :

a, e, ı, i, o, u, ü.

Priştine ağzında ö ünlüsü bulunmaz, yerine ü ünlüsü kullanılır.

¹ M. Mollova, *Balkanlarda Türk -e ağzları*, GDAAD 2-3, 1973-74, 360-61.

² M. Mollova, *Balkanlarda merkez bölgede gakçı ağzları*, GDAAD 6-7, 1977-78, 244.

³ N. Hafız, *Prizren Türk ağzının özellikleri I*, Çevren (Eylül 1980), Yıl VII, No. 3, s. 49-66; II (Aralık 1980), Yıl VII, No. 4, s.

⁴ N. Hafız, *Kosova Mitroviçası, Vuçitırın ve Priştine Türk ağzları*, Çevren (Mart-Haziran 1979), Yıl VI, No. 1-2, s. 75-91.

II. Uzun ünlüler⁵:

A. e- ağızlarında :

ā, ē, ī, î, ō, ö, ū, ü

Uzun ünlüler şu kelime ve yerlerde belirir :

a) Bazı Arapça ve Farsça ödünçlemelerde :

māna < Ar.

yār < Fars.

b) Kontraksiyon (hece kaynaşması) neticesinde :

yollāni < yollarını

dişlēni < dişlerini

dāt- < dağıt-

yapā < yapağı

lām < lağım (Fars, Ar. *luğm*, *lağam* < İt. *laguna* (EWT. 3140)

dā < daha

kār < kah(ı)r < Ar. قهر

sāp < sahip

zāri “muhtac” (Lomec) < zahırı < zāhiri (ظاهری)

mārebe < muḥārebe (محاربة)

mācir < muhācir (محاجر)

māmeke < muḥākeme (محاکمه)

bēm < benim, *sēn* < senin (Borima)

vel'āt < vilāyet (ولایت)

Zel'ā < Zelīhā (زلیحہ)

sülē < sülüğe [son hecesi *ük* ile biten isimlere datif eki getirildiğinde]

çīr- < çığır-

sīrtmaç < sığirtmaç

il- < eğil-

gīk < geyik

sīr < seyir (< Ar. سير)

dīl/dil < veğil

⁵ Anadolu ağızlarında :

a) -k- (> -g-), -g-, -ğ-, -h-, -r-, -y-, -v- ünsüzleri iki ünlü arasında yumuşayıp kaynaşarak uzun ünlü meydana getirirler :

yapā < yapağı, *āç* < ağaç, *māra* < mağara, *şēr* < şehir, *nēden* < nereden, *burē* < buraya, *oklā* < oklava ... vb. (Küt).

b) İçseste bir ünlüden sonra bulunan -ğ-, -h-, -k-/-k-, -l-, -n-, -r-, -s-, -v-, -y- ünsüzleri, düştükleri veya eriyerek kayboldukları zaman, kendilerinden önceki ünlüyü uzatırlar :

yāmır, *sādic*, *dēnek*, *āmet*, *tāta* < tahta, *gāve*, *āşam*, *ēşi*, *sōna*, *şēbet*, *ēkek*, *bī*, *tōbe*, *mēzu*, *āşa*/Ayşe, *hēbe* ... vb.

yört < yoğurt
dūr- < doğur-
lūsa < lohusa (< Yun.)
sūt < söğüt
gūs < göğüs
būk < büyük

- c) Bir kelimenin ortasında veya sonunda (h, ğ, y, k) gibi ünsüzlerin düşmesiyle :

rāmet < rahmet (< Ar. رحمت)
māşer < maşşer (< Ar. محشر)
dā < dağ
bīgir (Lomec, Bežanovo) < beygir
ilenmek < eylen-
īşi (< *eğşi) < ekşi
tīze < teyze
līlek (Lomec, Pleven) < leylek (< Ar. لقلق)
zītin < zeytin (< Ar. زيتون)
īrem "başörtüsü, namaz başörtüsü" < Ar. ehram (اهرام)
kīf < keyf (< Ar. كيف)
şītan < şeytan (< Ar. شيطان)
mīdan < meydan (< Ar. ميدان)
(h)ībe (< *heğbe) < heybe
dūru < doğru
ūra- < oğra-
ūmaç < oğmaç (< oğma aş)
dū- < doğ-
kū (Rozino, Borima, Borimečkovo) < köy
süle- < süle- < söyle-
üren- < öğren-
dū- < döğ- (Ostrec, Beglež : *dō-*)
üsüz/s (< öğsüz) < öksüz (Ostrec : ösüz/s)
büle < böyle (Ostrec : böle)
üsür- < *öğsür- < öksür

Örneklerde görüldüğü gibi *e*'den sonraki *y/ğ* ünsüzü düşerken *e*'yi *i*'ye; *o/ö*'den sonraki *y/ğ* düşerken *o*'yu *ü*'ye, *ö*'yü *ü*'ye çevirmektedir. Ostrec ağzında ise *ö*'de değişme olmamaktadır.

- d) esası ünlü ile biten fiillerin *-yo*'lu şimdiki zaman takısı ile çekiminde bu ünlü uzundur : *başlāyom*, *işlēyom*; aynı zamanın olumsuz şeklinde de *-ma-/-me-* ekindeki ünlü uzundur : *almāyom*, *bilmēyom*.
- e) bir ünsüzden sonra gelen fonemlerin düşmesiyle, ondan evvel gelen ünlü uzar : *sānsan* "sanki" < sanırsan

- f) *-ki* iyelik ekinden önce gelen ünlü uzundur : *yanındaki*
- g) *r* ünsüzü önündeki *a* ünlüsü, aynı hecede olmak şartıyla, uzundur :
kār, vārmiş... v.b.
- h) çift ünlülerin kaynaşması ile :
mīzin < müezzīn (< Ar. مؤذن)
mālīm < mu'allim (< Ar. معلم)

B. (gakçı) ağızlarda :

Yukarıda (e ağızlarında) a, b, c, g maddelerinde belirtilen özellikler bu ağızlarda da görülür. Ayrıca :

* folklor dilinde (esentürküde) aslı ünlü ile biten bir fiilin *-yor*, şimdiki zaman takısı aldığı ve bu zamanın olumsuz şeklinde, ünlü uzar : *ağlāyor, akmāyor, bakmāyor* v.b.

** düşmüş fonemler, arada ünsüz olmasına rağmen, takaddüm eden ünlüyü uzatır :
günek “gömlek” < *günnek < gönlek (< *köñlak : EWT. 290b).

1. Hece kaynaşması ile :

oklā < oklağı

ār- < ağır- “ağrı-”

yāpa < yapağı

lām < lağım

dā < daha

lāna < lahana (< Gr. λάχανον : EWT. 314a)

sāp < şahip “sâhip” (< Ar. صاحب)

Sabāt < Şabâhat (< Ar. صباحت)

bā < bana (G.)

sā < sana (G.)

sāmsak < sarımsak (E.)

yollācam < yollayacağım

mālīm < mu'allim

mārebe < muharebe

mābet < muhabbet (< Ar. محبت)

alān < alayım

çīr- < çığır- “çağırmaq”

sīrtmaç < sığirtmaç

yīp < yiyip

zīn < zihin (< Ar. ذهن)

dīmen < değirmen (G.)

sī(r)t- < seğirt-

gīr- < geğir-

sūk < soğuk
dūr- < doğur-
ūraş- < oğraş-
yūrt < yoğurt
būl- < boğul-
ūr < oğur “uğur”
ūşa- (< *oğşa-) < okşa-
tūm < tohum

2. Ünsüz düşmesi ile :

sīdi < seydi (G)
īşi (< *eğşi) < ekşi
īşik (< *eğşik) < eksik
sīrāk < seyrāk
līlak < leylāk
ībe < heybe
mīdan < meydan
şītan < şeytan
īrek < egrāk
pīnir < peynir (< Fars. *panīr*, *paynīr* : EWT. 382b)
īri < eğri
īlen < eğlen-
dīnek < değnek
dīl/dil < değil
Zīnāp < Zeynep
Mīrām (~ Meyrem) < Meryem (< -Ar. مريم)

Bu ağızlarda ünsüz düşmesi ve hece kaynaşması olduğu halde *ü* ünlüsü uzamadan söylenir :

öy, öğ, öğü, öyü > ü : *büle* < böyle (G, T)
kü < köy (G.)
üle < öyle (G, T)
bün (< *buğün) < bu+gün (G,)T
ük < höyük (G)
dü- < döğ-
üt- < öğüt-
süt < söğüt
bür- < böğür-
ün < öğün
sü- < söğ-
ülen < öğlen

C. Prizren ağızında :

Bu ağızda uzun ünlü dört şekilde teşekkül eder :

1. Hece kaynaşması ile :

būk < büyük
lāna < lahana
nūt < nohut
tōm < tohum
mārebe < muharebe
mācır < muhacır
dā < daha
ā < aha

2. Ünlü düşmesi ile :

īy/ēy < iyi

3. Ünsüz düşmesi ile :

çū < koy

4. İkiz ünlülerin kaynaşması ile :

sāt < saat (< Ar. sa‘āt)
cemāt < cemaat
vukat < vuķū‘āt (< Ar. وفوكت)

5. Emir kipi, ünlem, işâret zamiri ve zarf olan bâzı kelimelerde de uzun ünlüler görülür :

štē < işte
bāk!
dūr!
tē < işte

D. Priştine ağızında :

Bu ağızda Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzunluklar bile kısa olarak söylenir. Fakat, hece kaynaşması ve h, y, ‘(ayın) ünsüzlerinin düşmesi neticesinde uzun ünlü görülür :

īlık < iyilik
būk < büyük
lāna < lahna
zīn < zihin
sāt < saat (< Ar. ساعت)

III. *Aslî uzunluklar*⁶ :

A. -e ağızlarında :

Yukarıda belirtilen uzunlukların dışında Rozino'dan tesbit edilen birkaç kelimenin ilk ve ikinci hecelerinde görülen uzunlukları, ihtiyatlı olmak kaydıyla, aslî uzunluk olarak düşünebiliriz :

ā : *yabāncı*⁷

ō : *dōro*=doğru

ū : *gūnuḱ*=boğuk

İKİZ ÜNLÜLER (Diphtong)

I. *Alçalan İkiz Ünlüler (Falling diphtong)* :⁸A. -e ağızlarında : *au*

ḱauṣ- < kavuş-

saul- < savul-

yauḱlu < yavuklu

B. (gakçı) ağızlarında : *au, ei, ou, öü*

aul "avlu duvarı" < avul

aut < avurt (G)

gaur- < kavur-

gauṣ- < kavuş-

tauk < tavuk (T)

yaudi < Yahudi

yauḱlu "sevgili" < yavuklu

Kırṣeir < Kırşehir (G)

guoḱ < koğuk

souḱluk "1. soğukluk, 2. hoşaf" < soğukluk (E)

böüḱ < büyük

⁶ Bu konuda bkz. T. Tekin, *Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler*, Ankara 1975, Hacettepe Üniversitesi yayımları B/15.

Z. Korkmaz, *Batı Anadolu ağızlarında aslî vokal uzunlukları*, TDAY 1953, s. 197-204.

L. Ligeti, *Türkçede uzun vokaller*, TM VII-VIII (1943), s. 82-94.

⁷ İkinci derecedeki aslî uzunluklar için krş. *yalvār-* (Denizli - Tavas, GB-A, 52-27).

⁸ Anadolu ağızlarında :

ai : *sair* < sağır (Küt.)

au : *haulu* < havlu (Küt.), *tauḱ*, *çauṣ*

ai : *paşai* < paşaya (Manisa - Alaşehir, GBAA, 13-6)

ei : *nerei* < nereye (Manisa - Alaşehir, GBAA, 11-7)

ui : *tavui* < tavuğu (Küt.)

ou : *youṛd* < yoğurt (Küt.), *douṣan* < tavşan, *çouṣ* < çavuş

öü : *söüd* < söğüt (Küt.)

C. Prizren ağzında : *au*, *ai*, *ou**kaun* < kavun*lausa* < loğusa*daul* < davul*tauk* < tavuk*air* < ahır*cais* < cāhiz (< Ar. جاهض)*souk* < soğukD. Priştine ağzında : *ou*, *au**caur* < gâvur (< Ar. كافر)*lausa* < loğusa*kaur-* < kavur-*souk* < soğukII. Yükselen ikiz ünlüler (*Rising diphtong*)⁹:A. -e ağzlarında : *üe**küe* < köyeB. (gakçı) ağzlarında : *ua*, *ea*, *io**bua* < boğa*gelierin* < geliyorum*buas/z* < boğaz*béaz* < beyaz*duan* < doğan*geliorın* < geliyorum*suan* < soğan

Elena Balkan ve Tozluk Türklerinin ağzları, Popovo ağzının tesiri altında iki alt-ağıza bölünür :

1. Türbe,

2. Işıklar.

Birinci alt-ağızda şimdiki zaman :

*gelierın**geliersın**gelieri*⁹ Anadolu ağzlarında :*ia* : *ciara* < sigara (Küt.)*ie* : *cier*, *dier*, *yien* < yeğen (Küt.)*deäräk* < deyerek (Afyon - Dinar, GBAA, 47-14)*ie* : *arkie* < arkaya (GBAA, s. 28, not 85)*iu* : *gidiurum* < gidiyorum (Uşak, GBAA, 22-17)*ua* : *muaggämä* (GBAA, s. 28, not 86)*üu* : *sürüurum* < sürüyorum (Uşak, GBAA, 22-39)

İkinci alt-ağızda ise :

geliörün
geliörsün
geliöru

şeklindedir. Görüldüğü gibi şimdiki zamanın çekiminde ortaya çıkan *ie*, *io* yükselen ikiz ünlüleri bu ağızların belirgin özelliğidir.

C/D. Prizren ve Priştine ağızlarında : *ua*

arzuäl < arzuhal (< Ar. *arz-ı hāl* (عرضحال)
tuaf < tuhaf (تحف)

III. Eşit ikiz ünlüler (Neutral diphtong) ¹⁰ :

A. -e ağızlarında :

Bu ağızlarda eşit ünlü olup olmadığına dair, şimdilik, yazılı veya sözlü bilgiye sahip değiliz.

B. (gakçı) ağızlarda : *aa*, *ee*, *ii*

buraa < buraya
oraa < oraya
neree < nereye
berii < beriye

Bu ağızlarda (G ağzı dışında) eşit ikiz ünlüler bilhassa şimdiki zamanın çekiminde görülür :

-*éeri*/*ée* (T, E)

aléerün/*aléen*

aléersın/*aléesın*

aléeri/*alée*

aléeris/*alées*

aléersınıs/*aléesınıs*

aléelar/*aléelâ*

-*wareeri* (E)

alwareerün/*alwaerün*

alwareesın/*alwareesın*

alwareeri/*alwareeri*

alwaereeris/*alwareeris*

alwareesınıs/...

alwareelar/*lâ*

Aynı durum tamamlanmamış geçmiş zamanın çekiminde de görülür.

T, E ağızlarında : -*eedı*/*eedı*

E ağzında : -*wareedı*/*wareedı*

¹⁰ Anadolu ağızlarında :

aa : *yaar* < yağ-, *güşaa* < kuşak (Küt.)

ee : *eer* < eğer, *oree* < oraya (Küt.)

u : *aldu* < aldığı, *bācu*, < bağcığı (Küt.)

ii : *evlii* < evliğı < evlik (Uşak, GBAA, 24-9), *iplii* < ipliğı (Küt.), *gürmii* < kırmağa (Muğla, GBAA, 77-3)

uu : *çocuu* < çocuğı, *yuuruz* < yoğur- (Küt.)

üü : *düün*, *güüm* < güğüm (Küt.)

C/D. Prizren ve Priştine ağızlarında eşit ikiz ünlüler hiç bulunmaz. Eşit ikiz ünlülerden biri düşer, ikincisi ya uzun veya kısa olarak söylenir.

ÜNLÜ UYUMU

Ünlü uyumu bir kelimedeki ünlülerin *kalınlık-incelik* ve *düzlük-yuvarlaklık* bakımından birbirlerine uyması olayıdır. Bu olay Türkçenin en göze çarpan özelliği olup, köklerde veya kök ve eklerde, bir kelimenin bütün ünlüleri yukarıda belirttiğimiz bakımlardan birbirine benzerler.

Anadolu'nun pek çok ağzında ünlü uyumu dikkati çekecek kadar belirgin ve kuvvetlidir. Fakat Rumeli ağızlarında bu özellik ya yer yer veya tamamen kaybolmuştur.

A. -e ağızlarında :

1. Palato-veler ünlü uyumu :

Rozino, Borimečkovo, Ostrec, Beglež ağızlarında defektif yardımcı fiil, korunduğu takdirde, palato-veler ünlü uyumuna tabi tutulur¹¹ :

var ıdı, var ımuş, var ısa, var ıkan
almış ımuş, almış ıdı, almış ıkan.

i- yardımcı cevher fiili ile kurulan ve Türkiye Türkçesi yazı dilinde ünlü uyumunun dışında kalan *iken* zarf-fiili ile bunun ekleşmiş şekli *-ken* (-e ağızlarında) *-kan/-ken, ka-/-ke* şekillerinde görülür¹².

almışkan, almışka
bilmişken, bilmişke gibi.

Bu uyuma tabi olmayan ekler şunlardır :

a) Şimdiki zaman eki. Bu ek,

1. Şahıs : Borima, Bežanovo, Plevne, Beglez, Lofça, Lomec'te : *-ıyor*
2. " : Borima, Borimečkovo, Rozino, Debnevo, Doburdan : *-ıyo*
3. " : Rozino, Borimečkovo : *-ıyi*

Bu çekimin menfi şekilleri şöyledir :

-mayorum < -mıyorum
-muyom < -mıyorum
-māyım < -mıyorum
-māyın < -mıyorsun

¹¹ krş. Anadolu ağızlarında :

var ıdın, öter ımiş, gız ıkan, ..vb. (GBAA, s. 31)
diyorlarıdı, varmış, varıhan (NYA, s. 46)

¹² krş. Anadolu ağızları :

yaşındıkan < yaşında iken, gırukan (GBAA, s. 31)
duruhan < dururken (NYA, s. 46)

- b) Kısmen, ihtiyarî olarak *-dineyin* zarf-fiil (gerundium) eki :
kaldineyin/kaldineyn “kaldığı vakit”
- c) Kısmen, ihtiyarî olarak ve bilhassa y yarım ünlüsünden sonra
-len/-le/-nen/-ne edatı¹³ :
suyle < su ile
- d) Geniş zamanın I. şahıs çokluk menfi şeklinde :
karışméis/karışmayıs.
- e) Borima ağzında *-idik* (< -ı+-dık) eki :
angı aydini.
- f) Borimečkovo ağzında gelecek zaman eki :
alacim, alcim

2. Labial (dudak) ünlü uyumu :

Rozino, Boremičkovo, Ostrec, Beglež ağızlarında i- yardımcı fiili, muhafaza edildiği takdirde ünlü uyumuna tâbi tutulur¹⁴.

yok_udu
yok_umuş
yok_uşa
yok_ukan
gülmüş_üdü

Borimo ağzında *-idik* eki bu ünlü uyumuna da tabi tutulmaz :
annattı var çok uzun köprüydini (köprü olduğunu).

B. (gakçı) ağızlarda :

Bu ağızlarda i- yardımcı fiili, ayrı kullanıldığı zaman, palato-veler uyumuna tabi tutulur¹⁵. (E,G ağızlarında : *var imiş, bir imiş* gibi. G ağzında şimdiki zaman eki *-ıwarı/-ıweri* olup palato-veler ünlü uyumuna tabi tutulur : *aliwarın* “ahıyorum”, *biliwerin* “biliyorum”; E ağzında şimdiki zaman eki *-wareeri/-wereeri* olup, burada da *-war/-wer* palato-veler uyumuna tabi tutulur : *alwareerin* “ahıyorum”, *bilwearerin* “biliyorum”).

Her üç grupta da *-kan/-kän, -ka/-kä* zarf - fiil eki palato-veler uyumuna uyar.

almışkan, almışka
bilmişkän, bilmışkä

Palato-veler ünlü uyumuna tabi tutulmayan ekler :

¹³ GBAA : *-ıla, -ılan* (s. 31)

NYA : *-ına, -ınan, -nan* (s. 46)

Kütahya : *-ıla, -ula, -ılan, -ınan, -ınan*

¹⁴ krş. Kütahya : *duruğan, çocuğan, loğumusa*; Nevşehir : *duruhan, yoğudu* (NYA, s. 46)

¹⁵ bkz. not. 11

a) T,E ağızlarında *-erī*, *-ee* şimdiki zaman eki :

aléerīn = alıyorum *aléen*

biléerīn = biliyorum *biléen*

b) *-ên* I. şahıs teklik dilek-istek eki, *-an*'la paralel olarak :

kör olên/olan = kör olayım

c) E ağızlarında palatalizasyon olayı başgösterdiği zaman :

yoklīm < **yoklıyım* < *yoklığım* < *yokluğum*

ç) E ağızlarında anlatılan geçmiş zaman I. şahıs teklik ve çokluk eklerinde :

almış < *almışım*

almışis < *almışız*

2. Labial ünlü uyumu :

G, E ağızlarında, defektif yardımcı fiil, korunduğu takdirde, labial ünlü uyumuna tabi tutulur :

yok udu, *gül üdü*

İstisna : *torin* < *torun* (G.)

C-D. Prizren ve Priştine ağızlarında kalın, ince, yuvarlak, düz, dar ve geniş ünlülerin kullanımları sebebiyle, denilebilir ki, ünlü uyumu hiç yoktur.

Ünlü uyumunun bozukluğu kelime köklerinde görüldüğü gibi, onlara getirilen eklerde de görülür :

aci, *tatli*, *alti*, *kapı*, *saksi*, *yazi*, *kuzi*, *turşi*, *koyşi* < *komşu*, *çüpri* < *köprü*, *üli* < *ölü*, *üti* < *ütü* v.b.¹⁶ İsmi +i halinde : *kızı*, *hıli*. *sapı*, *çocugi*, *buni*, *hıli*, *cüzi* < *gözü*, *süzi* < *sözü*, *çüpügi* < *köpüğü*, *yogurdi* < *yoğurdu*, *tüyi* < *türyü* v.b.¹⁷

+ lı sıfat eklerinde : *kanli*, *alli*, *hılli*, *tuzli*, *çüli* < *köylü*, *çüpükli* < *köpüklü*, *çüllü* < *küllü*, *uykili* < *uykulu*¹⁸ 3. şahıs iyelik eklerinde : *at+i*, *kapı+si*, *koz+i*, *su+y+i*, *çüy+i* < *köyü*, *topoz+i* < *topuzu* v.b.¹⁹

¹⁶ krş. Rize ağızları :

c'azi < *cadı*, *dāyi* "kabadayı", *fuç'i* < *fiçı*, *goc'okāri* < *kocakarı*, *kamiş*, *karşi*, *kazantili*, *kıçalti*, *kızil* "yaban keçisi", *kupli* "kilit", *malc'i* "besici, sığır yetiştiricisi", *nasi* < *nasıl*, *pali* < *pahalı*, *pirak-* < *birak-*, *tupli* < *toplu*, *uni* < *onu*, *urdi* < *ordu* (bkz. RİA, sözlük bölümü)

¹⁷ krş. Rize ili ağızları :

adami, *atmac'ayi*, *kızini*, *kuşi*, *yoli*, *yemaği* (RİA, s. 108)

¹⁸ krş. Rize ili ağızları :

canli, *muşambali*, *akilli*, *koyli* (RİA, s. 54, 57)

¹⁹ krş. Rize ağızları :

ad+i, *baba+si*, *uyku+si*, *can+i*, *çoban+i*, *yol+i*, *kafa+si*, *dost+i*, *doğru+si* (RİA, s. 112-113)

Not: Yuvarlak ünlülü kelimeler hal eki aldığı zaman, iyelik eki de yuvarlaklaşır²⁰:

kozomon, tuzumun, kolonon, topozonon, cüzünün v.b.

*Şimdiki zaman eki daima i'dir*²¹:

ali < alıyor, *celi* < geliyor, *vuri, cüri* < görüyor, *duri, çüri* < kü-rüyor v.b.

menfisi: *almayım* < almıyorum

almay < almıyor

vurmay < vurmuyor

cürmeym < görmüyorum

cürmeysık < görmüyoruz

celmeysin < gelmiyorsun v.b.

+ *ci* meslek eki²²: *furunci, tatlici, arabaci, kıyumci* < kıyumcu, *sütçi, cüzlükci* < gözlükçü, *tarakçi, pulci, çürkçi* < kürkçü,

Sıra sayıların eklerinde: -*nci*: *içinci* < ikinci, *üçünci, dördünci* < dördüncü v.b.

Geçmiş zamanın hikâyesinde: -*di/-ti*:

Soru ekinde daima *mi?*²³: *taş mi?, top mi?, çül mi?* < kül mü? v.b.

Anlatılan geçmiş zamanda -*miş*²⁴: *ülmüş* < ölmüş, *vurmuş, almış, cürmüş* < görmüş v.b.

Genetif ekinde -*ın/-nın*: *el+ın, perde+nın, çeci+nın* < keçi+nin, *çürk+ın* < kürk+ün *çül+ın* < kül+ün v.b.

1. ve 2. şahıs iyelik eklerinde daima +*ım, +mıs, +nıs; +ün, +müs, +nüs; +on, +mos, +nos*

Geniş zaman ekinde -*ır*: *aler, cürır* < görür, *vurır, celir* < gelir, *çürır* < kürür v.b.

Çokluk ekinde, *fiillerde* + *lar, isimlerde* + *ler*:

celdilar < geldiler

çüller < küller

²⁰ Rize ili ağızlarında II. teklik şahıs iyelik eklerinden biri, isim tabanlarına gelen ve her çeşit ünlü ile bağdaşabilen -*un*'dur:

kardeş+un, sağluğ+un, ev+un, g'ozler+un vb. (RİA, s. 112)

²¹ krş. Rize ili ağızları:

-*i*: -*ir* ekinin son sete *r* düşmesine uğramış biçimdir: *ver-i* < veriyor (RİA, s. 128)

²² krş. Rize ili ağızları:

atmacaci "atmaca meraklısı", *malci* "sığır yetiştiricisi", *yuk-c'i* "(hayvanla) yük taşıyan", *yayla-ci* "yaylaya gidip gelen", *duğun-ci* "düğün sahibi" (RİA, s. 105)

²³ krş. Rize ili ağızları: Bütün bir bölge çevresinde, her çeşit ünlüyle bağdaşabilen tek biçimdir: *bi ton mi? bu mi? bin liraya mi?* (RİA, s. 115)

²⁴ Rize ili yöresinde yaygın olarak -*miş*, seyrek olarak da -*mış*, -*mış* /-*muş*/-*müş* biçimlerinde kullanılır: *geç'urmişik, ç'alışmışım, olmissun* vb. (RİA, s. 153)

Fiil çekiminde, şahıs eklerinde daima (ı) ünlüsü kullanılır :

-ım : *ister-ım, ülmiş-ım* < ölmüşüm

-sın/-sınıs : *veri-sın* < veriyorsun

Bildirme eklerinde daima (ı) ünlüsü kullanılır :

+ *sın/+sık* (= -uz)/+ *sınıs* :

erçek+sın/+sık/+sınıs

üli+sın/+sık/+sınıs

Fakat kelime kökünde yuvarlak ünlü varsa, eklerin ünlüleri de yuvarlaklaşır :

+ *son/+soğ* (= +uz)/+ *sonos*; + *sün/+sük/+sünüs* :

çocuk+son/+soğ/+sonos

cül+sün/+sük/+sünüs

+ *ça/+çe(s)*, + *ca/+ce(s)*; + *ınca/+ince(s)*,²⁵ + *sa/+se*;

+ *la/+le*, + *lan/+len* ekleri daima (e) ünlüsü aler :

sırpçe < *sırp+ça*

cavurces < *gâvur+ca* “gayri müslim halkın dili”

alnces < *al-ınca*

suylen < *su+y-la*

olurse < *ol-ur-sa*

başlen- < *baş-la-n-*

-*ken* gerindium eki yalnız -*çes* şeklindedir :

yatarçes < *yat-ar-ken*

ülürçes < *öl-ür-ken*

okorçes < *oku-r-ken*

-*sa/-se* eki *istek tabanında* -*sa*, *şart tabanında* -*se*'dir :

versa < *verse*

üpsa < *öpse*

bulsa

çülse < *gülse*

kılsa, bilsa, celsa v.b.

Fiilden isim yapan -*ık* eki : *deşık, ceberık* < *geber-ık*;

Fiilden isim yapan -*iş* eki : *eniş* < *in-iş*

Sıfattan mücerrat isim yapan -*lık* eki : *çütılık* < *kötü+lük*

Olumsuzluk yapan -*sıs* eki : *çüpeksıs* < *köpeksiz*

DİL BENZEŞMESİ

Anadolu ağızlarında olduğu gibi Rumeli ağızlarında da Fars ve Arap kaynaklı kelimelerin sayısı pek çoktur. Bunların yanında Batı kaynaklı,

²⁵ krş. Rize ili ağızlarında :

-*dukcás* : *durdukça*

-*inc'es/-únc'es* : (daha çok yaşlılar arasında kullanılır) : *gelinc'es, g'orunc'es* vb. (RİA, s. 186)

Sırp-Hırvat, Arnavut ve Slav asıllı kelimelere de çok rastlanır. İşte bu tür kelimeler Türkçenin dil benzeşmesi kurallarına uydurularak, Anadolu ağızlarında olduğu gibi, uyum aykırılığı ortadan kaldırılmış ve Türkçe kelimelere benzetilmiştir. Bu olay Rumeli ağızlarında da

1. *İlerleyici* (progressive) *ünlü benzeşmesi*,
2. *Gerileyici* (regressive) *ünlü benzeşmesi*

şekillerinde gerçekleşmiştir :

1. *İlerleyici ünlü benzeşmesi*²⁶ :

A. -e ağızlarında :

e-a > e-e : *sefte* < *seftah*

ü-i > ü-ü : *gülüstan* (Rozino) < *gülistan*

e-a-i > e-e-i : *zewdeli* (Rozino, Lomec, Borima) < *zerdali*

B. (gakçı) ağızlarında :

a-e > a-a : *gardaş* < *kardeş*

ü-i > ü-ü : *mümün* > *mümin* (T)

mürşüt < *mürşit* (G)

mürüt < *mürit* (G)

e-a-e > e-e-e : *ferece* < *ferace*

C. Prizren ağızında :

a-e > a-a : *kada* < *kadeh*

e-a(-i) > e-e(-i) : *şefteli* < *şeftali*, *çestene* < *kestane*, *ferece* < *ferace*

u-ü > u-u : *zulum* < *zulüm*

D. Priştine ağızında :

a-e > a-a : *kada* < *kadeh*

a-i > a-ı : *vakıt* < *vakit*

II. *Gerileyici ünlü benzeşmesi*²⁷ :

A. -e ağızlarında :

a-e > e-e : *sede* “yalnız” (Rozino) < *sade*

Seyde/Seide “kadın adı” < *Saide*

²⁶ krş Anadolu ağızları :

GBAA : *filenci, evleT, dükgen, acamı, Pire, beker, hesap, ataş, martın* (s. 33); Nevşehir : *mezer, mefed, memnün, gıymat, lire, kilö, ürye* < *rüya, mercen* (NYA, s. 48); Kütahya : *şehir, acam, ayşa, hataş, silah, fiyet, mezer, gıymadlı, lere* (s. 17); Rize : *heber, hezret, edelet, abad* < *ebat, asas, caza, habar, hefif, vb.* (RİA, s. 49)

²⁷ krş. Anadolu ağızları :

GBAA : *mehelle, tene, eferim, eşe* < *Ayşe* (< Ar عائشه?), *filan, hucum, heciz, māmır, edres, Nezilli* (s. 33); Nevşehir : *zarzavat, asbap, dene/tene, kekil, ırıca* < *rica, insan, şüver/şöför* (< Fr. chauffeur) (NYA, s. 48); Kütahya : *hucum, dene/tene, ebdes* < *abdest, cedde, esger* ... vb.; Rize : *darba, hastahana, kastan, tak'a* < *takke, defe, esseh* < *esah, birez, hukumat* .. v.b. (RİA, s. 49)

ü-e-e > e-e-e : *merekep* (Beženovo) < *mürekkep*
 e-ö-e > ö-ö-e : *töböle* (Lomec) < *teböle* (< te böyle)

Not : -e ağızlarında, bazı kelimelerde hem ilerleyici hem de gerileyici benzeşme görülmektedir :

e-a-e > a-a-a : *barabar* < *berāber*
 a-e-a > a-a-a : *gazata* < *gazete*

B. (gakçı) ağızlarında :

i-ü > ü-ü: *bülür* < *billûr*
 e-a > a-a: *dakar* > *dekar* (E)
 o-u > u-u: *dûru* < *doğru*
 u-i (-i) > i-i (-i) : *Miudin* < *Muhiddin* (G)

C/D. Prizren ve Priştine ağızlarında :

e-a > a-a: *halva* < *helva*
 a-e > e-e: *tene* < *Fars. dāne*
 i-e (-i) > e-e (-i) : *çeremit* < *kiremit*

ÜNLÜ UYUMUNUN BOZULMASI

Dil benzeşmesinin yanında, Rumeli ağızlarında görülen en önemli özelliklerden birisi de ünlü uyumunun bozulmasıdır.²⁸

A. -e ağızlarında :

boydey (Beglež) < *buğday*
düa/düva < *dua*
mürat < *murat*
mütaç < *muhtaç*
hızmet < *hizmet*

B. (gakçı) ağızlarında :

çocuk < *çocuk* (G)
sali < *salı*
sayfâ < *sayfa*
sebâ < *sabah* (türküde)

C/D. Prizren ve Priştine ağızlarında :

pare < *para*
kaşik < *kaşık*

²⁸ Anadolu ağızlarının hemen hepsinde görülen ünlü uyumunun bozulması olayı ı > i; ö > o, o; ü > u, u; e > a; a > e; a > â o; o > u, o; u > o; e > e°; ı > u; a > i; e > e°, i değişmelerine dayanmaktadır. Bu ünlülerin değişmesine sebep olan ünsüzler de genellikle y, ş, ç, c, s, l, h, k, h, ğ, n'dir : *buldey*, *dombey*, *ageş*, *ākıdeş* < *arkadaş*, *āşam* < *akşam*, *sacek* < *sacayak*, *mapis* < *mahpus*, *ganel* < *kanal* ... vb. (Kütahya, KYA, s. 17-18); *duñur/dünür*, *önde* < *önünde*, *ķölü* < *köylü*, *alatürke* ... vb. (NYA, s. 51-52) *beşla-*, *arkıdeş*, *ağeş/aveç*, *bulmeç* < *bulamaç*, *yapıcek*, *Yonis* < *Yunus*, *alseñ ya* (GBAA, s. 35-36)

çiban < çıban
çirak < çırak
faket < fakat
eyali < ahali
müftaç < muhtaç
saciyak < sacayak
biçak < bıçak
yeşil < yeşil
sınır < sınır
neyçin < ne için

UYUM DEĞİŞMESİ

Anadolu ağızlarında olduğu gibi, Rumeli ağızlarında da bazı ünsüzler, ünlü incilmesi ve ünlü kalınlaşması yoluyla uyum bozukluğuna sebep oldukları gibi, iki veya daha çok heceli Türkçe ve yabancı bir kelimenin ünlülerini tamamiyle kalınlaştırıp veya incelterek, o kelimenin uyumunu değiştirebilmektedirler. Rumeli ağızlarında tesbit edilen bu değişimin bazı örnekleri şunlardır :

a-a > e-e olması ²⁹ :

hefte < hafta (Prizren ve öteki Kosova Türk ağızları)
eme < emme < ama (G)

i-i > i-i olması :

biçki < bıçkı (Prizren, Priştine)
isi < ıssı (Priştine)
misir < mısır

ö > o olması :

çor < kör (Priştine)

e > o olması :

col- < gel- (Priştine)
oş- > eş- (Borimečkovo)

i > ı :

cins < cins (Lomec)

²⁹ krş. Anadolu ağızları :

a-a > e-e : *mesel* (Nev., NYA, s. 53), *sehet* (Muğ.), *kepet-* (Muğ., GBAA, s. 39);
bezleme, *şevler* < şalvar, *sehet*, *çente*, *fejde*, *bene*.... vb. (Küt.)

i-i > i-i : *misir* (Küt., Nev.), *bildir* < bıldır < bir yıldır (Nev.)

ö > o : *koş* < köy, *donduk* < döndük (GBAA, s. 39)

u > ü : *ümü* (Nev.), *büçük* (Denizli - Tävas), *cuñku* (Küt., Man.- Kula),
uyüyünce < uyuyunca (Af.-Dinar), *bü-yol* (Af.-Dinar).

u > ö : *böle-* < bula- (Af.-Dinar, GBAA, s. 39)

- bi > bü : *bülür* < billûr (T ağzı, gakçı)
 kı, ka > ku : *makuf* > vakıf (E ağzı, gakçı), *tokuç* < tokaç (-e ağzı)
 te > tö : *ötögün* “geçen gün” < öteki gön (E ağzı), *töbüle* < te böyle
 (- ağzı)
 hi > hü : *hüzmeçar* < hizmetkâr (Prizren)
 ge > co : *col-* < gelmek (Prizren)
 li > lü : *Fülübe*, *vülüsbet*, *Güllügülüstan* (-e ağzı)
 şı > şü : *mürşüt* < mürşit (G ağzı)
 mi > mü : *mümün* < mü'min (T ağzı)
 re > rü : *ürü-* < üre- (E ağzı).

DUDAK BENZEŞMESİ

(Labial attraction)

Rumeli ağızlarında dudak benzeşmesi Türkçe ve yabancı kelimelerde görülen fonetik bir olay olup, Anadolu ağızlarındaki örneklerinden oldukça farklıdır. Anadolu ağızlarında

1. Yalnız birinci hecelerinde yuvarlak ünlü bulunan çift heceli kelimelerin son hecelerindeki düz ve geniş ünlüler, bazan darlaşıp yuvarlaklaşmak suretiyle dudak benzeşmesinin gücünü artırırılar³⁰ :

ölü < öyle (Manisa-Soma); *sölü-* < söyle-, *zopu* “sopa” (Denizli-Tavas); *odu* < oda (Aydın-Bozdoğan); *zurnu* < zurna (Muğla) . . . v.b.

2. Tek veya çok heceli yuvarlak kelimeler çekim ve yapım ekleriyle genişletildiklerinde, ilk hecelerdeki dudak etkisi, kuvvetini bir hece daha ileriye götürebilir. Arasına birkaç heceyi birden etkisi altına aldığı da olur :

burdu < burada, *düñür dü* < dünür de, *yok ku* < yok ki (Manisa-Soma); *görüsü* < görürse (İzmir); *yoldu* < yolda (Denizli) . . . v.b.

Rumeli ağızlarında ise, pek çok örnekte de görüldüğü gibi, hiçbir hecesinde yuvarlak ünlü bulunmadığı halde kelimenin bir veya iki hecesindeki ünlü yuvarlaklaşabilmektedir :

- em > om : *comāt* < cemaat (-e ağzı)
 ev > uv : *cu(v)ap* < cevap (-e ağzı)
 fi > fü : *Fülübe* < Filibe (-e ağzı)

³⁰ krş. Anadolu ağızları :

ölü < öyle (Man.-Soma, Küt.), *şölü bölü* < şöyle böyle (Küt.), *sölü-* < söyle- (Küt.)
 /*sölü-* (Den.-Tavas), *zopu* < sopa (Den.-Tavas), *odu* < oda (Ay.-Bozdoğan), *ovu* < ova (Ay.-Karacahisar), *zurnu* < zurna (Muğ.), *burdu* < burada (Man.-Soma), *sürürük* < süreriz (Nev.), *oluncu* < olunca (Nev.), *söylüyüm* (Nev.).

Not : Özellikle Karadeniz ağızlarında ı > u, e > u, i > u değişmelerinden dolayı bir yuvarlaklaşma görülür.

- iv > uv : *Yuvan* < Bulg. *Ivan*, *düver-* < *diver-* < *deyiver-* (Borima, -e ağzı)
- p-i > b-u : *abrul* “nisan” < april (Borima, -e ağzı)
- ve > vü : *vülüspet* “bisiklet” < Bulg. *velosiped* (şahsî) (Plevne, -e ağzı)
- bi > bö : *böber* < *biber* (Borima, -e ağzı/E ağzı, gakçı)
- ğı > vu : *avur* < ağır (gakçı)
- ti > tu : *bâtun* < *batın* (G ağzı, gakçı)

DUDAK BENZEŞMEZLİĞİ

(Delabializasyon)

Dudak benzeşmesinin pek çok örneğine rastlanan Rumeli ağızlarında, bu benzeşmenin tersi bir fonetik olay görülmekte ve aslında yuvarlak ünlülü olan bazı Türkçe ve yabancı kelimelerde b, d, m, p, r, s, t, y ünsüzlerinden sonra bulunan o, u, ü yuvarlak ünlüleri, daralarak ı, i (bazan a) olmaktadır³¹ :

- bu > bı : *birda* < *bur(a)da* (Lomec, -e ağzı),
birada (G ağzı, gakçı); *bıķā* < *bukağı*,
çabık, *sabın*, *galbır* (gakçı).
- mu > mı : *Mısa* < *Musa*, *Mıstava* < *Mustafa* (Lomec),
mısaf “Kur’an” < *mushaf*, *pamık* < *pamuk*
(-e ağızları), *çamır*, (*h*)*amır*, *nāmıs/z*
< *mahmuz*, *Māmıt* < *Mahmut*, *mıķdar* < *muhtar*
(gakçı ağızları).
- pol > pla : *platika* < *politika* (şahsî-Rozino).
- pu > pı : *pyka* “hindi” < Bulg. *pujka* (Ostrec).
- su > sı : *sıs-* < *sus-* (gakçı; Prizren)
- ru > ri : *torin* < *torun* (gakçı)
- tü > ti : *tih* < *tüh* (gakçı)
- yu > yı : *yıva* < *yuva* (gakçı)

Prizren ağızında genellikle ikinci hecede, kelimenin kökünde ve eklerde bulunan yuvarlak ünlüler daralmaktadır :

çüli < *köylü*, *türçi* < *türkü*, *burgi* < *burgu*, *çülli* < *küllü*, *cürmiş* < *görmüş*, *süli*, < *sulu*, *üli* < *ölü*, *çüpri* < *köprü* ... gibi.

Yalnız, tek heceden meydana gelen *dört* kelimesindeki -ö-'nün -e-'ye dönüşmesi oldukça ilgi çekicidir.

Yazı dilinde *öbür* şeklinde kullanılan kelime, Prizren ağızında aslına uygun olarak *obir* şeklindedir.

³¹ krş. Rize ili ağızları :

bittun/bi'tün < *bütün*, *damuz* < *domuz*, *da'n-* < *dön-*, *eldu-* < *öldür-*, *kebre* < *gübre*,
obi < *öbür*, *obir*, *tupli* < *toplu*.

ÜNLÜ DEĞİŞMELERİ

Anadolu ağzlarında olduğu gibi, Rumeli ağzlarında da ünlü değişmesi, genellikle bütün ünlülerde görülmektedir. Bu değişmeler ya komşu hecelerde bulunan diğer ünlülerin veya yanlarında yer alan ünsüzlerin tesiriyle oluşmaktadır.

1. Kalın ünlülerin incilmesi :

- a > e³² : *boydey* (Beglež) < buğday, *sefte* < siftah, *Elles/z* < İlyas, *zewdeli* < zerdali (-e ağzları); *ferecü* < ferace (gakçı ağzları), *aves* < heves (E ağzı), *kires/z* < kiraz (gakçı ağzı), *mekemä* < mahkeme (G ağzı), *orä* < oraya (G ağzı), *sayfä* < sayfa (gakçı ağı.), *eyali* < ahali, *çires* < kiraz, *beyane* < bahane, *hefte* < hafta, *anteri* < çestene < kestane (Prizren, Priştina ve Kosova Türk ağzları.)
- i > i³³ : *isi* < ıssı (< ET. ıssığ), *hiyar* < hıyar, *kaşık* < kaşık, *kayış* < kayış, *çirak* < çirak, *çiban* < çiban (Prizren, Priştine ve Kosova). *sali* < salı (gakçı ağı.), *yatikça* < yatık (olduğu halde) (gakçı ağzları)
- u > ü³⁴ : *düa/düva* < dua, *mürat* < murat, *mütaç* < muhtaç (-e ağzları); *meytüp/mektup*, *müsafir* < musafir, *müftaç* < muhtaç (Prizren, Priştina ve Kosova). *çocuk* < çocuk (G ağzı).

2. İnce ünlülerin kalınlaşması :

- e > a³⁵ : *ecallı* < ecelli (gakçı ağzları), *ecnabı* < ecnebi (G ağz.); *kada* < kadeh, *celalım* < gelelim, *ütma* < ötme, *dema* < deme, (Prizren); *colacak* < gelecek, *gazeta* < gazete (Priştine).

³² Anadolu ağzlarında :

seray, *teyyäre*, *göley* < kolay, *ğanel*, *doleş-*, *aveç/ağış*, *buldey*, *dombey*, *haşış*, *zurne*, *sancek* < salıncak (Uş., Küt., Man.); *remezan*, *eyak*, *çegil* < çakıl, *mehsus*, *hec*, *ehbap* ... vb. (Rize).

³³ Anadolu ağzlarında :

misir, *çameşir*, (Küt.); *yıha-* < yıka-, *sila* < sıla, *bildir* < bildir, *hatır*, *şanı* .. vb. (Nev.); *ğiyilcım* < kıvilcım (Man.-Soma), *soriyo* (Man.-Alaşehir); *kırmızı*, *alti*, *sıra*, *misir*, *ilan* < yılan (Rize)

³⁴ Anadolu ağzlarında :

cüma, *hususü*, *mahkümün* < mahkûmum (Küt.); *hüdüd*, *tüğaf* < tuhaf (Nev.)

³⁵ Anadolu ağzlarında :

mandil (Man.-Soma), *Ermanı* (Uşak), *deyirman* (Den.-Çivril), *meddab* < mektep (Muğ.), *perşamba*, *ataş*, *memnikad*, *ğuvat kuvvet*, *vabal*, *berkat* < bereket, *mettap* < mektep ... vb. (Küt.); *haves*, *aylence* < eğlence, *bi kera*, *nobât* ... vb.) (Rize)

- i > ı³⁶ : *siyırbaz* < *sihirbaz* (G ağzı), *zīn* < *sığın* (G ağzı),
magrık < *mağrip* (G ağzı), *benım* < *benim*, *zair* < *zehir*,
pinır > *peynir*, *sinır* < *sinir*, *yeşıl* < *yeşil*, *neyçın* < *ni-*
çin (< *ne için*) (Prizren, Priştine ve Kosova).
cıns (Lomec “-e ağzı”) < *cins*, *hızmat* < *hizmet* (-e ağzı).
- ö > o³⁷ : *çor* < *kör* (Priştine, Kosova)
- ü > u³⁸ : *hucum* < *hücum*, *duşman* < *düşman*, *zulım* < *zülüm*, *ru-*
ya < *rüya* (Prizren, Priştine ve Kosova Türk ağı.)

3. Geniş ünlülerin daralması :

- a > ı³⁹ : Rozino, Borimečkovo’da : Gelecek zaman eki *-ıcak* ve II.
emir kipinin 2. şh. tek. ve çok. ekleri önünde : *alıcak* <
alacak, *alısın* < *alası*n (garkçı ağı.)
candırma < *candarma* (Prizren, Priştine)
- a > ş⁴⁰ : *saciyak* < *sacayak* (Prizren) [seyrektilir].
- e > ı⁴¹ : *tekirlek* (Prizren, Priştine) < *tekerlek* [çok azdır].

³⁶ Anadolu ağızlarında :
tabı < *tabii*, *nışan*, *acamu* vb. (Küt.)

³⁷ Anadolu ağızlarında :
tirektor < *traktör* (Küt.); *körpe*, *kóti*, *g’öz*, *g’ók*, *ğ’ól*, *g’ór-*, *sóyle-*, *óyle*, *oyle* < *öğle*,
nobát < *nöbet* (Rize, RÍA, s. 67); *oñden*, *göñlüne*, *koñ* < *köyün*, *hole*, *dō-* < *döğ-*,
döğüş (Nev.)

³⁸ Anadolu ağızlarında :
hurmet, *mubârek*, *hucum*, *duşman*, *cuzdan*, *mustâk* < *müstehak*, *tunal* < *tünel*, *cuñku*
< *çünkü* (Küt.).

Rize ili ağızlarında ü ünlüsünün yarı veya tam ölçüde kalınlaşması, istisnasız
ve kesin bir yasa niteliği taşımaktadır (RÍA, s. 67.)

g’uç < *güç*, *ğúrgen*, *ğúzel*, *kúl* < *kül*, *k’úp*, *sút*, *kuç’uk*, *butun*, *tutun*, *uzum*, *yuz*, *ustun*
... vb.

böyük < *büyük*, *tuken-*, *yüsek*, *ükuş* < *iki üç*, *yuñ* (NYA, s. 58).

böyük, *ğúven-*, *ğúçük* (ADÜM II, Kon. 28 : 27, 28); *türku* (AAT, Kas. 4 : 28);
gün (STİAT, 7 : 22)

³⁹ Anadolu ağızlarında :
ortı şekerli, *çakısat-*, *kınu gecesı*, *bazlıma*, *candırma* (Küt. ve yöresi); *hızıran*, *hınc’-*
ar < *hançer*, *ç’ığır-* < *çağır-*, *ğırk et-* < *gark et-* (RÍA, s. 67); *ız*, *ız-çoh*, *ızcih*, *çı-*
ğır-, *oriya*, *çihıncı*, *da’hıncı* < *takımea* (NYA, s. 59); *arkıdeş* (Man.-Soma, GBAA,
9-1), *annı-* < *anla-* (İzm., GBAA, s. 18-16); *ğiyımam* < *kıyamam* (Den.-Çivril,
GBAA, 40-38).

⁴⁰ Anadolu ağızlarında :
yapıcek (Af.-Dinar, GBAA, 28-9); *muhıbbet*, *buriya*, *oriya*, *sabiya* *kada* < *sabaha*
kadar, *tarlıya*, *sofriya*, *yaylıya* ... vb. (RÍA, s. 67)

⁴¹ Anadolu ağızlarında :
Hıdırellez < *Hıdırellez* (Küt.); *kıner* < *kenar* (RÍA, s. 32-37).

- e > i ⁴² : *çefin* < kefen, *çif* < keyf, *pinır* < peynir, *şirit* < şerit, *hince* < yenge, *lilek* < leylek, *çirek* < çeyrek, *üği* < övey, *bilizik* < bilezik (Prizren, Priştine); *iyē* < ege (gakçı ağı.), *il'â* (T ağızı) < elâ, *ni* (T, E ağızları) < ne, *ti* (T ağızı) < işte.
- o > u ⁴³ : *uva* < ova (-e ve gakçı ağızları), *çinku* < çinko, *umaç* < oğmaç (gakçı ağı.), *ulak* < oğlak (gakçı ağı.); *buva* < boğa, *buynus/z* < boynuz, *günuk* (Rozino) < boğuk, *kuvala-* < kovalamak (-e ağızları).
buas < boğaz, *enikunu* < enikonu, *kuva* < kova (gakçı ağı.); *kuy-* < koy- (Prizren), *nut* < nuut (< nuhut < nohut) (Prizren).
- o > ü ⁴⁴ : *çüver-* < koyver- (Prizren) [çok azdır.]
- ö > ü ⁴⁵ : Genellikle Batı Rumeli ağızlarında (Prizren, Priştine, Kosova Mitroviçası, Vuçitırın), bilhassa kök hecelerde ö ünlüsü bulunmaz. Bunlar bu ağızlarda hep ü şeklinde söylenir.
üp-, *üt-*, *düş-* < dök, *ülçi*, *üle* < öğle, *ügi* < övey, *cümlek* < gömlek, *çüpek* < köpek, *cünül* < gönül, *çü* < köy, *büle* < böyle, *dün-*, *sük-*, *düşek*, *bübrek*, *cüz* < göz, *cür-* < gör-, *ülç-*, *süg-*, *çübük* < köpük.

Aynı değişme Balkanlardaki Türk *gakçı* ağızlarında da çokça görülür :

kü < köy (G ağızı), *üle/üyla* < öyle (G. T ağızı), *ülen* < öğle, *ün* < öğün (gakçı ağı.), *üren-* < öğren- (G, T ağızı), *süle-* söyle- < (gakçı ağı.), *güvem* eri "çakal eriği" < göğem, *üsür-* < öksür-;
gözel < güzel, *kü* < köy (-e ağızları).

⁴² Anadolu ağızlarında :

çevirmi çorbası, *mākime* < mahkeme, *patetis*, *yini* < yine, *memnikad* < memleket, *liyen* < leğen (Küt.); *irtesi*, *ç'inar* < kenar, *dizg'āna* < tezgâhına, *dāriye* < dereye, *tepiye*, *seniye*, *kimsiya* < kimseye (RİA, s. 68); *in* "en", *yini*, *şiy*, *İmine*, *biyazlaş-*, *çişme*, *til*, *zātin*, *tenike*, *pirişan*, *biyit* < beyt, *diyinci geliniz* "gelince" "NYA, s. 59).

⁴³ Anadolu ağızlarında :

ura, *urdan* < oradan, *toktur* < doktor, *remuk* < römork, *buynuz*, *foturaf* < fotoğraf vb. (Küt.); *uya* (Man.-Soma, GBAA, 1-4), *gui-* < koy- (Man.-Alaşehir, GBAA, 10-30), *buınuz* (Af.-Dinar, GBAA, 32-2).

⁴⁴ krş. Kütahya : *Şüşē* < şose.

⁴⁵ Anadolu ağızlarında :

sük- (~ *sök-*, Man.-Alaşehir, GBAA, 10-33), *ürget-* (~ *örget-*, Uşak, GBAA, 22-26), *Ümer*, *Ömer İz.*, GBAA, 16-1), *dün-* (~ *dön-*, GBAA, 24-13). Ayrıca bkz. *ülü* gözü < ölü, *ününe* geleni vuruyo < önüne (Küt.)

4. Dar ünlülerin genişlemesi :

$i > a$ ⁴⁶ : *çalaş-* (Rozino) < *çalış-*, *karamca* (Beglež) < *karınca* (-e ağızları); *karanca* (Priştina, Prizren), *tanan* < *taniyan* (Prizren).

$i > a$ ⁴⁷ : *nane* < *nine* (Prizren) [nadirdir] :

$i > e$ ⁴⁸ : *eşemek* (Borima) < *işemek*, *şemşek* < *şimşek*;

en- < *in-*, *çeremit* < *kiiremit*,

bare(m) < *bari*, *sefte* < *siftah* (MrizreW);

çeremit < *kiiremit* (Priştine. Fakat bunun yanında eski şekillerini koruyan kelimeler de vardır :

ey "iyi" (< *eyü* < *eygü* < *edgü* < **edgü*)

nene "nine" v.b.)

$u > o$ ⁴⁹ :

Prizren ve Priştine ağızında bu değişme kökün ilk hece-sinde olduğu gibi, öteki hecelerde de görülür :

yonos < *yunus*, *çocok*, *dokos* < *dokuz*, *topos* < *topuz*, *koyon* < *koyun*, *dokon-*, *barot*, *omozonda* < *omuzunda*, *vapor*, *komor* < *kumar*, *otos* < *otuz*, *ayakyolon* < *ayak yolu*, *oyan-* v.b.

Bu değişmenin yanında, bazı kelimelerde, ilk hecede bulunan ve İstanbul ağızında *u* ulan *o*'lar eski şekillerini korumaktadır :

bogday; (Ostrec ağızında da) *boyday*, *ograş-*, *yokari*, *osan-* gibi.

$ü > ö$ ⁵⁰ : *böyük/böük* (E ağızı "gakçı") < *büyük*.

⁴⁶ Anadolu ağızlarında :

firtina (~ *firtına*, İz., GBAA, 18-46), *fasal* (~ *fasıl*, Uşak. GBAA, 24-13), *galğa-* (~ *kalğz-*, Ay.-Karacasu, GBAA, 11-4); *ağar* < *ağır*, *Hadirez* < *Hidirellez*, *kahat* < *kağıt* (Küt.)

⁴⁷ krş. Kütahya : *tahan* < *tahin*.

⁴⁸ Bu değişme Anadolu ağızlarında da çok bol örnek verir :

e'tiyar < *ihtiyar*, *içere* < *içeri*, *hade* < *haydi*, *şehar* < *şehir*, *zeher* < *zehir* (Küt.); GBAA'ndaki örnekler için bkz. a.g.e., s. 47 : *i* ~ *ä*, *e*.

* Bežonovo, Plevne, Beglež, Lofça (Rahmanlı, Borimečkovo) : *-sen* " -sin", *-senis* " -sınız" eklerinde, eski *e*'li şekil devam etmektedir :

gelé-sen gelésenis gibi.

⁴⁹ krş. Kütahya ve yöresi ağızları :

pantul < *pantolon*, *doa* < *dua*, *gomdağ* < *kundak*, *yonan* < *yunan*, . . . vb. örnekler.

Ayrıca $u > ö$ değişmesi de görülür : *abajör* < *abojur*, *böyün* < *bugün*.

⁵⁰ krş. Kütahya ve yöresi ağızlarında :

böyüğüanne, *hökümet* < *hükümet*, *möhlet*, *Kötāya* < *Kütahya* vb.; *möhdaç*, *sös* < *sus*, *gözel* (Nev.)

5. Düz ünlülerin yuvarlaklaşması :

- a > o⁵¹ : *boba* (Rozino, Borimečkovo “-e ağzı”;
G ağzı “gaçkı”) < baba;
babo (Prizren) “dede” < baba, *magdonos* < maydanos,
portokal < portakal, *komor* < kumar (Prizren); *cour* <
gavur (Priştina); *aco* < amca (Prizren)
- a > u⁵² : *tokuş* < tokaç, *buba* < baba (Plevne, Lofça, Beglež, Bo-
rima, Bežonovo, Lomec, Ostrec)
- e > o⁵³ : *col-* < gelmek (Priştine);
oş- < eş- (Borimečkovo “-e ağzı”).
- e > ö⁵⁴ : *möme* (G ağzı “gakçı”) < meme.
- e > ü⁵⁵ : *ürü-* (E ağzı “gakçı”) < üre.-
sürü (Rozino “-e ağzı”) “sürer” [*sürer* > *sürē* > *süre* >
sürü]
- i > o⁵⁶ : *ayo* (Prizon) < ayı, *dayo* < dayı.
- i > ö⁵⁷ : *böber* (E ağzı “gakçı”) < biber.
- i > u*⁵⁸ : *kapuş-* (Priştine, Prizren) “kavga etmek” < kapış-;
furun < fırın, *yapuş-* < yapış-
- i > u⁵⁹ : *kabur* (G ağzı “gakçı”) < kabir (< Ar. *kabr*)

⁵¹ Anadolu ağızlarında :

çovdar < çavdar (AD. I, İz., GBAA, 90-12); *poşa* (Siv.), *doşan* (Siv.) *öcü* < avcı (Siv.), *vor-* < var- (Kas.); *pontul* < pantolon, *gonyo* < Konya, *boba*, *popaz* (Küt.); *govağ-ıpi* < kovak (NYA, 62).

⁵² krş. Nevşehir : *pahlavu* < baklava (NYA, s. 62); *hufta* < hafta, (Ay.-Bozdoğan GBAA, 92-93), *bu ğudan* < bu kadar (Muğ., GBAA, 74-15).

Rize ve yöresi ağızlarında da *a > o* değişmesi görülür : *koc'okari* (RİA. s. 41).

⁵³ krş. Kütahya : *metro* < metre :, Rize : *gotur-* < getir- (RİA. 2/185); *moula* < mevla (AD. I, Ay., GBAA, 82-2).

⁵⁴ Anadolu ağızlarında :

döulet < devlet (AD. I, Ay., GBAA, 83-11); *böbek* < bebek, *cöwab* < cevap (Küt.)

⁵⁵ krş. Kütahya ve yöresi ağızları :

şölü bölü < şöyle böyle, *gözlüme* < gözleme, *ölüden sōna* < öğle den sonra, *bükücek* < bükecek vb.

⁵⁶ bkz. Manisa - Soma : *aıdorām* < aydıvereyim (GBAA, 2-3); Rize : *kalon* < kalın (RİA, 10/273).

⁵⁷ bkz. Denizli - Tavas : *çöväntä* < çimento (GBAA, 49-43).

i > ö değişimi Anadolu ağızlarında da yayıftır.

* ET'de *hadğu* şeklinde geçen TT'ndeki *kayğı*, “-e ağızları”ndan olan Rozino ağızında *kayğu* olarak devam etmektedir. (bkz. M. Mollova, GDAAD 2-3, s. 3)0-61).

⁵⁸ krş. Kütahya : *sabur* < sabır, *kuna* < kına, *turpan* < tırpan; Man. Alaşehir : *ulduz* < yıldız (GBAA, 10-26); Malatya : *ardı sura* (GDAAD, 9 : 13).

⁵⁹ Kütahya ve yöresi ağızlarında oldukça bol örneği tesbit edilmiştir : *musafir* (Domur köyü - Domaniç), *çukulata* < çikolata, *içun* < için vb. Ayrıca bkz. Rize : *músāfir* (RİA, 3/21).

i > ü⁶⁰ : *eldüven*, *büber*, *südük* < *sidik*, *üftar* < *iftar*, *hüzmeçar* < *hizmetkâr*, *döver-* < *diver-* (< *deyiver-*), *üfter-* [< *üftüver-*] < *itiver-* (Priştine, Prizren).

6. Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi :

o > a⁶¹ : *Rahmanlı Borimečkova* “-e ağızları” : *-alar* < *-yorlar* “şimdiki zamanın 3. şahıs çokluğunda : *dönmealar* < *dönmeyorlar*; *kaybel-* < *kaybol-* (-e ağızları); *lausa* (Prizren, Priştine ve öteki Kosova ağızları) < *loğusa* (< Gr. *λεχουσα*, EWT 318 a)

o > e⁶² : *kaybel-* (-e ağızları) < *kaybol-*

ö > e⁶³ : *beyle* (Beglež “-e ağızı”) < *böyle*;

dert (Prizren, Priştine ve öteki Kosova ağızları) < *dört*

u > ı⁶⁴ : *gakçı* ağızlarda : *yımırta*, (*h*)*amır*, *bıkâ* < *bukağı*, *çamır*, *yıvır-* (E ağızı) < *yuğur-*, *yıva* (T ağızı) < *yuva*, *sıs-* (E ağızı) < *sus-*, *birda* (G ağızı) < *burada* *aydit* (G ağızı) < *haydut*, *armut* (T ağızı) < *armut*, [< Fars. *armüd*], *Arnavit* (E ağızı) < *Arnavut*, *sabın* (G ağızı) < *sabun*, *biawşam* < *bu akşam* (T. ağızı); *sıs-* (Priştine, Prizren) < *sus-*, *maksım* (Priştine, Prizren) < *ma'sum*.

u > i*⁶⁵ : *torin* (T ağızı “gakçı”) < *torun*; *mālim* < *malum* (gakçı); *topli* “Prizren’de bir tür ekmek” < *toplu*, *suli* < *sulu*, *koli* < *kulo*, *durmiş* < *durmuş* (Prizrin).

ü > ı⁶⁶ : *henıs* (Prizren, Priştine) < *henüz*.

ü > i⁶⁷ : *tih* (T ağızı “gakçı”) < *tüh*;

Prizren ağızında örneği koldur :

türçi < *türkü*, *çüllü* < *köylü*, *egri bügri* < *eğri büğrü*,

⁶⁰ Kütahya ve yöresi ağızlarında örneği çoktur : *büber* < *biber*, *dübek* < *dibek*, *müsāfir*, *püşküvüt* < *bisküvit*, *husüsü* < *hususî*, *mühüm* < *mühim* vb.

⁶¹ Anadolu ağızlarında pek fazla örnek vermez :

• Kütahya : *tiretora* < *tiyatro*, *afıyan* < *Afyon*, *trabazan* < *Trabzon*.

⁶² bkz. Rize : *ç'ec'uk* < *çocuk* (RİA, 17/66).

⁶³ bkz. Kütahya : *remuk* < *römork* (< Fr.) ; *böyle* (Siv.), *bele*, (Mal., El.), *eyle* < *öyle* (Siv.), *şöyle* < *şöyle* (Siv.), *ete* < *öte* (Siv.), *el-* < *öl-* (Tr.), *beyük* < *böyük* (Tr.) vb. Ayrıca bkz. *ö > a* : *dandi* < *döndü* (RİA, 40/6).

⁶⁴ *u > ı* değişmesi Anadolu ağızlarında, özellikle Kütahya ve yöresi ağızlarında bol örnek verir :

yavri, *çavış*, *yımırta*, *havız*, *ğarpız* < *karpuz*, *papır* < *vapur*, *çamır*, *tabır*, *marıl* ... vb.

* ET'deki *çibuk*, Prizren ve Priştina'da *çibuk* şeklinde devam etmektedir.

⁶⁵ bkz. Kütahya : *mapis* < *mahpus*; Rize : *koyi°n* < *koyun* (RİA, 1/81).

⁶⁶ Anadolu ağızlarında, şimdilik, örneği tesbit edilememiştir.

⁶⁷ bkz. Kütahya : *sivari*, *eyip*, *minasib*; Rize : *sûri* < *sürü* (RİA, 7/12).

burgi < bürgü, *çüli* < küllü, *derdinci* < dördüncü, *cürmiş* < görmüş, *cüzlükçi* < gözlükçü.

Not : Prizren ve öteki Kosova ağızlarında görülen *Mamer*, (< Muammer'deki *u*'nun düşmesiyle), *Mamet* (< Muhammed'deki *uha* hecesinin kaynaşmasıyla > *ā* > *a*), *macır* (da aynı şekilde) kelimeleri bir *u* > *a* değişmesi değildir. *Macır* kelimesi Anadolu ağızlarından bazılarında da *mācır* şeklindedir.

ÜNLÜ DÜŞMESİ⁶⁸

(Elision)

Rumeli ağızlarında ünlü düşmesi, Anadolu ağızlarında da olduğu gibi *önses*, *içses* ve *sonses*'te görülmektedir.

Prizren ağızında az görülen bu olayı, özellikle, bir ünlü ile biten ve akku-zatif eki almış olan kelimelerin koruyucu *y* ünsüzünden sonraki ünlünün düşmesiyle kendini gösterir (bkz. *ı/i* düşmesi).

a düşmesi : *nézman* < ne zaman, *owkııt* < o vakit, *orda* < orada, *burda*, *ácba* < acaba (-e ağızları); *oklak* < oklava (Prizren); *burya* < buraya, *orda* < orada (Priştine).

e düşmesi : *nerye* < nereye (-e ağızları);

ı düşmesi : *sırgan* < ısırgan (-e ağızları), *karlāna* < karılarına, *yālñayakça* < yalınayakça (-e ağızları); *oray* < ora+y+ı, *paray* < para+y+ı (Prizren), *flamur* < ihlamur (Prizren).

i düşmesi : *iycenä* < iyice (gakçı ağızları); *meci* < imece, *izyet* < eziyet (-e ağızları); *hazne* < hazine (Prizren, Priştine), *ste-* < iste- (Priştine), *šte* < işte (Priştine), *pirey* < pire+y+i, *elbisey* < elbise+y+i v.b. (Prizren).

u düşmesi : *Garçin* < Bulg. Uğarçin "bir köy adı" (Beglež "-a ağız").

ü düşmesi : *önne* < önüne (-e ağızları).

Not : Türk -e ağızlarında ünlü düşmesi vurgusuz hecelerde olur ve bilhassa dar ünlüler düşer.

* * *

ÜNLÜ TÜREMESİ

Bilinen veya bilinmeyen fonetik sebeplerle, bazı kelimelerin ön, iç ve sonseslerinde ünlü türemesi adını verdiğimiz bazı ünlüler ortaya çıkmaktadır. Gramer açısından hiçbir yapı fonksiyonu bulunmayan bu fonetik olayın Rumeli ağızlarındaki başlıca şekilleri şunlardır :

⁶⁸ Anadolu ağızlarındaki örnekleri için bkz. GBAA, s. 49-50; NYA, s. 64; RİA, s. 73-74.

ÖNTÜREME (Prefix) ⁶⁹ :

Ön türeme “gakçı ağızları”nda çok görülür, buna mukabil “-e ağızları” ile Yugoslavya Türk ağızlarında örneği az bulunan bir fonetik olaydır.

- e- : Erecep
- ı- : ılaf (T ağızı)/ılaw (G ağızı) < lâf, ıldıs/z (T ağızı), ırât, *ırâzı* (gakçı ağızları);
- i- : *işen*, *işennik*, *irzâ* [< iriza < Rıza], *il'âzım*, *ilimon* (gakçı ağızlar); *ilisan* < nisan (Borima “-e ağızı”).
- u- : *urf* (< uruf) < ruh (G ağızı), *Urus*, *Uruçuk* < Rusçuk, *Urum*, *uruba*, *ulaw* < laf (E ağızı) “gakçı ağızları”; *ulâna* < lahana (Borima “-e ağızı”).

İÇTÜREME (Infix) ⁷⁰ :

- ı- : *sorına* < sonra “gakçı ağızları”, *kandıreva* < Bulg. *kadreva* “kıvırcık” (G ağızı “gakçı”); *tılısım* < tılsım (Priştine, Prizren), *ziçır* < zıkr (Priştina).
- i- : *vilican* < fincan (G ağızı “gakçı”); *Beligrat* < Belgrat, *radiyon* < radyo (Priştine, Prizren), *ilkiyas* < ilkyaz “ilkbahar” (Prizren),
- e- : *hücere* < hücre (Priştina, Prizren).
- u- Bazı bulgarca kelimelerde : *opuş* < Bulg. *obšt* “umum” E ağızı “gakçı”).

⁶⁹ Anadolu ağızlarında :

- e- : *ercep*, *erişberlik* < rençberlik (Küt.)
- ı- : *ırakı*, *ırât*, *ırmızan* < ramazan, *ırza* < rıza (Küt.); *ıray* < rey, *ırâzı* (NYA, s. 66).
- i- : *ilâzım*, *ileş*, *ilimonata*, *irek* < i-renk, *işey* (Küt.); *İrâbe* < Rabiye, *irahat*, *ilân/ileğen*, *irey* (NYA, s. 65).
- u- : *uruba* (Küt.; Nev. NYA, s. 67); *urumanya*, *urus* / *uruz* (Küt.), *urumelli* < Rumelili (Küt.).
- ö- : *örüzge* (Küt.) / *ölüzgar* (Nev., NYA, s. 67) < rüzgar.
- ü- : *üleş* (Nev., NYA, s. 67); *ürya* (< ürüya) < rüya (Küt.).

⁷⁰ Anadolu ağızlarında :

- ı- : *sofıra*, *kısırak*, *akıraba* ... vb. (Küt.); *çıkırık* (AD. I, Değ. 140-22), *abıla* (Af.-Dinar, GBAA, 30-15).
- i- : *tekira*, *ediraf* < etrâf, *afiyan* < afyon, *mecibur* .. vb. (Küt.); *ediris* (Ay.-Karaçasu, GBAA, 67-29), *çivit* < çift (Muğ., GBAA, 77-4); *dilisim* < tılsım (RİA, s. 74).
- o- : *tiretora* < tiyatro (Küt.).
- u- : *alafurangâ*, *soñura*, *konturol*, *topurak* ... vb. (Küt.)
- ü- : *Bükürec* < Bükreş, *Kümrü* < Gümrü (Küt.)

SONTÜREME (Suffix) ⁷¹ :

- i : *doptiri* < doktor (E ağzı “gakçı”).
 -u : *dokturu* < doktor (gakçı),

ÜNSÜZLER

Rumeli ağızlarından “-e ağızlarında” q, ğ, ñ; “gakçı ağızlarda” ğ, ñ; Prizren ve Priştina ağızlarında ğ ünsüzleri dışında öteki bütün ünlülere rastlanır.

Prizren ve Priştina ağızlarında ayrıca bir *ts* sesi olup, Sırp-Hırvat dilinden Türkçeye geçen bazı kelimelerde ön ve sonseslerde bulunur, *t* ~ *s* arası bir sestir :

tsigare “sigara”, *tsimer* “aynı odada oturup kalkan kişi”,
tsarina “gümrük”, *milits* “polis” v.b.

l ünsüzü de kalın ve ince olmak üzere iki ayrı özellik taşır.

Balkanlarda merkez bölgede gakçı ağızlarında ve Türk -e ağızlarında *g*, *k*, *l* ve *w* ünsüzleri de bulunur :

<i>derg'â</i> < dergâh	<i>gawlet</i> < gaflet
<i>dak'ar</i> < dekar	(<i>H</i>) <i>akiw</i> < Hakif
<i>dük'an</i> < dükkân	(<i>h</i>) <i>awta</i> < hafta
<i>ell'an</i> < el'an	<i>ılaw</i> < laf
<i>gal'a</i> < kale	<i>köw</i> < köy
<i>il'â</i> < elâ	<i>Nâziw</i> < Nazif
<i>kel'âm</i> < kelâm	<i>Newze</i> < Nefize
<i>nik'a</i> < nikâh	<i>şöwle</i> < söyle
<i>k'ād</i> < kâğıt	<i>tawla</i> = ahır < tavla
<i>derwiş</i> < derviş	<i>zewda</i> < sevda

ÖNSES ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ :**1. -e ağızlarında :**

- t* > *d* ⁷² : *dara-* (Borima, Bežanovo) < *tara-*
datlı < *tatlı*
dan (Rozino) < *tan*
- k* > *ğ* : *ğurşum* (Rozino) < *kurşun*;
ğarğa; *ğırbaç*; *ğaval* (Beglež).
- ğ* > *k* : *kazel* (Rozino) < *ğazel*

⁷¹ Kütahya ve yöresi ağızlarında da bazı durumlarda kapalı bir hecenin sonunda türeme bir *a*, *e*, *ı*, *i* ünlüsü bulunur : *bi yandana*, *endirikene*, *yeñidene*, *temsili* “meselâ” gibi.

⁷² *t* > *d* değişmesinin örneklerine Anadolu ağızlarında çok rastlanır : *depe*, *duz*, *davşan*, *darağ*, *dırnak* ... vb. Bu konuda fazla bilgi ve öteki değişme örnekleri için bkz. GBAA, s. 61 vd.; NYA, s. 78-83; RİA, s. 83-90.

- b- > p- : *pelik; pakle-, pekçi, pesle-* (Borima), *pınar* < buñar.
 s- > z- : *zebep* (Borima) < sebep.
 l- ~ n- : *nor* ~ lor
 f- > b- : *bırıldak* < fırıldak

Not : *tiken, tolu* gibi kelimelerde eski t'nin korunduğu görülür.

2. "gakçı" ağızlarda :

- p- > b- : *barmak, biş-* (G, E ağızları)
 k- > ğ- : (Örnekleri pek çoktur)
 ğarı, göyun, guzu, ğış, ğavtan < kaftan v.b.
 k- > g- : *güçük, geçe* < keçe.
 t- > d- : *dan, dernak, dara-, daran-, daç* (G ağız),
 dawşan, dürkü
 d- > t- : *tene* < dāne,

Not : Eski Türkçedeki aslını koruyan bazı t-'li kelimeler de görülür.:

taşara "ayakyolu" (T ağız) < taşra "dışarı";
taş namazı "yolcu namazı" (G ağız) < taş "dış"
tik- "dikmek" (G ağız), *tikiş* "dikiş" (G ağız),
töş "döş" (E ağız), *türt-* "dürtmek" (E ağız),
türüst "dürüst" (E ağız) gibi.

- f- > v- (G ağızında) : *ves, vırsız/s* (< *fırsız) < hırsız,
 vızlı (< *fızlı) < hızlı, *vayda, Vatma,*
 vilican < fincan, *vāre, viyat, viryaz/s* < firyaz
 < feryat, *valan, vıdan* < fidan, *vikir, vişenk,*
 ver, verece, vark, verer

- v- > f- (G ağızında) : *fatan, fasiyet.*
 s- > z- : *zewda* (G ağız), *zebep, zanāt* < san'at.
 t- > d- : *türüs* (E ağız) < dürüst
 m- > n- : *neft* (T ağız) < mevt
 v- > m- : *makuf* (E ağız) < vakıf
 b- > m- : *māna* "kusur, eksiklik bul-" < bahāne.
 v- < h- : *hur-* (G, T ağızları) < vur-
 ğ- > k- : *ķam* (G ağız) < ğam, *kurbet* (G ağız) < gurbet, *ķayrı*
 < ğayrı, *kas/z* < ğaz.
 g- > k- : *kūnah* (G ağız) < günāh.
 l- ~ n- : *Nutviye* ~ Lütfiye (G ağız).
 h- ~ v- : *vızlı* ~ hızlı (G ağız), *vırsız* ~ hırsız.

3. Prizren ağızı :

- d- > t- : *tefter, teste, testi*
 f- ~ p- : *payton, pasul ~ fasulye.*
 g- ~ c- : *cül, cece, cene, cemi, cureş, cel- cür- ~ gör,- cün, cibi, cümlek ~ gömlek, cunul ~ gönül, cenek ~ gene, cülce ~ gölge,*
 k- ~ ç- : *çemal, çamil, çibrit, çig ~ keyf, çiş, çül.*

4. Priştina ve öteki Kosova ağızları :

- t- > d- : *dad < tat.*
 d- > t- : *testi < desti, tefter, teste < deste.*
 f- ~ p- : *pasule ~ fasulye.*
 k- > h- : *haçan < kaçan*
 g- ~ c- : *cün, ceberik, cene, cüneş, cit-, cücile ~ güç ile, col- ~ gel-, ceri, cece, ceç, cenek ~ gene.*
 k- ~ ç- : *çebap, çübep ~ köpek, çeçi, çemane, çim, çefen, çendi.*
 k- ~ c- : *cemik, cendi.*

İÇSES ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ

1. -e ağızında :

- p- > -b- : *kübe, abrul "Nisan" (Borima) < aprul.*
 -t- > -d- : *aldadıp, annadıcı.*
 -c- > -ç- : *pençire, geçik-*
 -g- ~ -l- : *elemle (Borimečkovo) ~ elemge.*
 -r- ~ -l- : *ilenç (Lovec) ~ iğrenç, kıpıtlı (iş) (Rozino) ~ kıpırtılı.*
 -f- ~ -r- : *örkelen- (Rozino) < öfkelen-.*
 -ğ- ~ -v- : *avur, buva ~ boğa, kuvala-*
 -y- ~ -v- : *büver (Rozino) ~ büyür.*
 -ğ- ~ -y- : *boyday (Ostrec), boydey (Beglez).*
 -k- ~ -y- : *ayşam (Lomec, Plevne, Beglez) ~ akşam.*
 -k- ~ -w- : *awşam (Rozino) ~ akşam.*
 -f- > -v- : *Mıstava (Lomec) < Mustafa.*
 -v- > -f- : *terafi (Borima) < terāvi, mafol- < mahvol-, Manafāmet < manav Ahmet.*
 -s- > -z- : *turizler < turistler.*
 -z- > -s- : *māsen "izbe" (Rozino) < mahzen, kıscās < kızcağız.*
 -v- > -w- : *awlen-, çepeçewre, ewliya, awlu, çawdar, mewla', mewlit.*
 -c- > -ç- : *küpçez < küpçeğiz, tusçās < tuzcağız,*
 -r- ~ -n- : *seknetar ~ sekreter,*
 -ç- > -ş- : *genşler.*

2. *Gakçı* ağızlarında :

- c- > -ç- : *pençira* < pencere
 -ç- > -c- : *gücük* < küçük.
 -f- > -v-, -w- (G ağızında) : *tüvek, ğawtan, çiwçi, nāwile, marivet, musāwir.*
 -k- ~ -p- : *doptiri* (E ağızı, şahsî). < doktor
 -p- ~ -f- : *hefāzā* (E ağızı).
 -c- > -ç- : *pençira*
 -ç- > -c- : *gücük* < küçük.
 -h- ~ -f- : *müfür* (G ağızı)
 -h- ~ -y- : *Tayir* (G ağızı), *eyāli* "ahâli", *sıyırbas* "sihirbaz"
 -r- ~ -l- : *güleş* (T-Moravka), *ālaşalak*
 -ğ- ~ -n- : *deniş-* (E ağızı)
 -m- > -n- : *şindi.*
 -z- ~ -r- : *görü-* (G ağızı)
 -n- ~ -t- : *neste* ~ nesne
 -ğ- ~ -v- : *avır/avur.*
 -ğ- ~ -y- : *buyday* (E ağızı).
 -k- ~ -w- : *awşam.*
 -v- ~ -r- : *ürendä* ~ üvendire (G ağızı - ahçı)

3. *Prizren* ağızında :

- b- ~ -f- : *otomofil.*
 -ç- > -c- : *korkonçes* < korkunca.
 -k- ~ -y- : *meytüp, meytep.*
 -h- ~ -y- : (örnekleri çoktur) : *beyane* < bahane, *ayret* < ahiret, *eyali* < ahâli, *cayil* ... v.b.
 -v- > -f- : *kofa, mefsim, mafet-*
 -v- ~ -k- : *oklak* < oklava
 -v- ~ -p- : *depşir-, tapşan.*
 -g- ~ -c- : *rozicar* < ruzgâr, *cülce* < gölge
 -h- ~ -f- : *müftaş, flamur* < ihlamur.
 -k- ~ -ç- : *erçen, teçlif, erçek, aşer, teçe* < tekke, *ziçir, içi, niça* < nikâh, leçe
 -k- ~ -t- : *petmes* < pekmez
 -r- ~ -l- : *zembelek*
 -n- > -m- : *memfat* < menfaat
 -m- (< -n-) > -y- : *koyşi* < komşu.

4. *Priştine ve öteki Kosova ağızları :*

- ğ- > -g-, (umumidir)* : *düğün, yüregimiş, oğul, yogurt, bağla-, ağla-*
... v.b.
- g- ~ -c- : *hanci* < *hangi*, *ecer, üce* [< *üge*] < *övey*, *bücünçü* < *bu-*
günkü.
- h- ~ -f- : *müftaç.*
- k- ~ -ç- : *bücünçü* < *bugünkü*, *teçe* < *tekke*, *ziçır* < *zik(i)r*, *içi*, *leçe*,
şeçer, eç-, *düçmek* < *dökmek*, *diçen.*
- k- ~ -t- : *petmes.*
- m- [< -ñ-] > -y- : *koysi* < *komşu.*
- r- ~ -l- : *zembelek.*

SONSES ÜNSÜZ DEĞİŞMELERİ :

1. *-e ağzında :*

- n > -m : *gurşum* (Rozino)
- v > -w : *aw, pilaw*
- r ~ -n : *kadan*
- ş > -ç : *çepiç** < *çepiş* [Fakat, *sütlaş* < *süt+lü aş'taki -ş* de-
ğiş-
memiştir.]
- k ~ -t : *künt* (Lomec, Beglež) < *künk*
- y ~ -w : *köw* (Beglež).
- z > -s : *kıscās* < *kızcağız, kıs, dayanamas, beyas, deris* < *de-r-iz*,
işlemé'is < *iş+le-me-y-iz, tutuyorus, bes* < *bez* [*bez* şekli
de vardır.]

2. *gakçı ağızlarda :*

- y ~ -w : *köw*
- f > -w : *sınıw, küw* (G ağzı), *law* (T, E ağzı), *saw*, (G, E ağzı).
- r ~ -l : *égel* ~ *eğer* (gakçı).
- h ~ -f : *urf* [< *uruf*] < *ruh* (G ağzı), *Nuf* < *Nuh* (G ağzı).
- m > -n : 1. Şahıs teklik eki -^om'de :

G ağzı	: <i>alıwarın/alwarın</i>	} şimdiki zaman
T, E ağzı	: <i>aléerin/aléen</i>	
E ağzı	: <i>alıwareein/alwareerin</i>	
G ağzı	: <i>aldırın</i> "aldırırım"	} geniş zaman
T, E ağzı	: <i>verin</i>	
alacan/alcan		gelecek zaman.

* Elazığ ve yöresi ağızlarında da durum aynı olup, -ğ- hiç söylenmez, yerine daima -g- söylenir :

* krş. Aşağıçakmak köyü - Keban - El. : *çebiç* "bir yaşında keçi yavrusu"

Fakat, -di'li geçmiş : -dım
 -mış'li geçmiş : -mışım
 şeklindedir.

3. Prizren ağızında :

-z > -s : Bütün kelimelerin soneslerinde görülür :
kıs, kos, bis, beyas, karpus, domos < domuz, *henıs* < henüz,
otos < otuz, *temus* < temmuz, *çires*.

Fakat, bu kelimelere ek gelirse, -s > -z olur :
kızdan, kızon, karpuzlen ... gibi.

Ayrıca, bu gibi kelimelerden sonra ünlü ile başlayan kelime gelirse -s'ler -z'ye döner :

temuz ayında, otoziçi < otuz iki, *henız aldı* < henüz aldı.

-n > -m : *zatem, kurşum, mazum* < mahzun.

4. Priştine ve öteki Kosova ağızlarında :

-ğ > -g : Prizren ağızında olduğu gibi umumidir.

-k ~ -ç : *iç, meleç*

-t > -d : *dad* < tat

-n > -m : *zatem, kurşum, mazun*.

-t ~ -k : *hayduk*.

ÜNSÜZ DÜŞMESİ ⁷³

h düşmesi ⁷⁴

1. -e ağızında : *bāçe, zāmet, rāmet, māşer, mafol-*, *itiyar/itiyar; esā* < *essah*,
açan < *haçan* "ne zaman", *ergele, afta, ayır, aber, amam,*
asta, ava, atır, ārman, endek, ep, iç, esap, ibe < *heybe*.

2. *gakçı* ağızlarda : *ibe* < *heybe*, *ük* < *höyük*, *awıs/z* < *hâfız*, *awta, aviw*
 < *hafif*, *aydut* < *haydut* (G. ağız), *ukara* [< **hukara*]
 < *fukara* (G. ağız), *uta* [< **huta*] < *futa* (G. ağız),
anifa, alal < *helal*; *şeit, tāt, Zöre* < *Zühre* (G. ağız);
sabā, Sali < *Salih*; *ayır, ayda*.

⁷³ Anadolu ağızlarında da bu olaya sık rastlanır. Pek çok Anadolu ağızında : f, ğ, h, l,
 r, s, v, z;

k/k, n, n, t;

y

ünsüzlerinin düştüğü görülür.

⁷⁴ *h düşmesi* :

Anadolu ağızlarında : *cepe, direm, haşeş* < *haşhaş*, *mapis* < *mahpus* vb. (Küt. ve yöresi); *māmūt* < *mahmut*, *zāmet, māsıl* < *mahsul* (Nev., NYA, s. 108); *ğāve* < *kahve, Amet* .. vb. (GBAA, s. 81).

3. Prizren ağızı : *mazum* < mahzun, *şube* < şüphe, *baçevan*, *itiyar*, *ar* < ahır, *aval* < ahval, *abap* < ahbap, *rale*, *ejdera*, *kar* *et*– < kahret–; *niça* < nikah, *sefte* < siftah, *isla*, *alla* < Allah, *saba* < sabah; *avuç* < havuç, *açın* < haçan, *he ralde* < her halde ... v.b.

4. Priştine ve öteki Kosova ağızları : *maçeme*, *abap*, *meraba*, *çabe*, *itiyar*, *Yaya*, *kave*, *karet*–, *her* *alde*; *açın* < haçan; *alla*, *sabba*, *kada* < kadeh, *niça* < nikah.

*k düşmesi*⁷⁵

brādı (Rozino), *bra*: (Beglež) < bırak

(–e ağızında);

ürümce < örümcek (Priştina);

îşi < ekşi (gakçı), *îşi*– (gakçı), *gulâ tözü* < kulak tözü (E ağız), *üsür*– < öksür–
*y düşmesi*⁷⁶

1. –e ağızında :

inge < yenge.

Bu ağızlarda *y*– düşerken, hece kaynaşması dolayısıyla *î*– ortaya çıkar : *în* < yeğın, *înîl*– < yeğnil– “yeğni olmak”,

Aynı durum *h*– düşmesinde de görülür. Bir örnekte tesbit edilen bu durumda, –*y*– ünsüzü, hece içinde erimektedir : *ibe* < heybe.

2. *gakçı* ağızlarda :

kü < köy (G ağız), *böük* (E ağız), *büük*, *lilek* < leylek, *mıdan* < meydan, *pinir*, *sırek* < seyrek, *Sıdi* < Seydi, *şeh* < şeyh (G ağız), *şitan* < şeytan, *şülä* < şöyle, *biol* < bir yol

3. Prizren ağızında : (Bu ağızda –*y*– düşmesinin örnekleri oldukça fazladır. –*y* düşmesi bazan görülür).

sirek < seyrek, *lilek* < leylek, *pida ol*– < peyda ol–, *teze*, < teyze, *midan* < meydan, *Mirem* (< Meyrem) < Meryem, *Hüsin* < Hüseyin, *cidır*– < giydir–, *çif* < keyf, *iznilen* < izniyle, *süle*– < söyle–, *çirek* < çeyrek, *kimetli* < kıymetli.

ügi < övey.

⁷⁵ *k düşmesi* :

Anadolu ağızlarında : *yüsük* < *yüksük*, *yüsel*– < *yüksel*–, *esik* .. vb. (Nev., NYA, s. 108); *āşam*, *ōsüz*, *yō* (GBAA, s. 81).

⁷⁶ *y düşmesi* : Anadolu ağızlarında :

Zēneb, *gēdir*– < *giydir*–, *gō*– < *koy*–, *ēlen*– (Nev., NYA, s. 107); *gāri* < *gayri*, *bōle*, *sōle*–, *dēnek*, *hēbe* ... vb. (GBAA, s. 80).

4. *Priştine ve öteki Kosova ağızlarında :*

-y = ø *şe* < *şey*, *bişe*

-y = ø : *pasula* < *fasulye*

*m düşmesi*⁷⁷

kater < *katmer* (Rozino, -e ağzı)

*n düşmesi*⁷⁸

1. -e ağızlarında :

sōra < *sonra*, *īsan* < *insan*; *bütüngü* < *bütün gün*, *neçi* < *ne için*:
-қан/-ken > -қа/-ke olur: *konuşurқа*, *gelirke*.

2. *gakçı ağızlarda :*

içi < *için*, *sora* < *sonra*, *zâtı* < *zaten*

3. *Prizren ağzında :*

sora, *işalla* < *inşallah*,

4. *Priştine ve öteki Kosova ağızlarında :*

sora, *işalla*; *dünerçe* < *dönerken*, *cezerke* < *gezerken*.

-ken eki > -çe olurken, -n daima düşer.

*l düşmesi*⁷⁹

beki, *bekim* (= *belki*); *dī mi* < *değil mi*? (-e ağzında);

nası < *nasıl* (*gakçı ağızlarda*), *günek* (G ağzı)

< *gömlek*, *Güsüm* (E ağzı), *bekim* < *belki(m)*,

*f düşmesi*⁸⁰

Ülbe < *Fülbe* < *Filibe* (-e ağzında), *ukara* < *fukara* (G ağzı, *gakçı*)

*v düşmesi*⁸¹

⁷⁷ Anadolu ağızlarında, şimdilik, örneği tesbit edilememiştir.

⁷⁸ *n/ñ düşmesi :*

Anadolu ağızlarında : *sōra*, *īsan* < *insan*, *gōşu* < *konşu* (GBAA, s. 78); *ireşber* < *i+rençber*, *geş* < *genç*, *gızıha* < *kız iken* (NYA, s. 109).

⁷⁹ *l düşmesi :*

Anadolu ağızlarında : *gāfa*, *ādı gēdi*, *gak* < *kalk ... vb.* (Küt.); *biyo* < *bir yol* "bir defa", *güzēdi*, *gāmış ... vb.* (GBAA, s. 78); *nasıl*, *gah* < *kalk* (NYA, s. 109).

⁸⁰ *f düşmesi :*

Anadolu ağızlarında : *öke*, *ökelen-*, *yuha* < *yufka*, *çit çibih* < *çift çubuk* (Nev., NYA, s. 108); *mütü*, *çit vb.* (GBAA, s. 77)

⁸¹ *v düşmesi :*

Anadolu ağızlarında : *tōb olsun / tövbe olsun*, *mēzu* < *mevzu* (Küt.); *deşir-*, *ücut* < *vücut* (Nev., NYA, s. 108).

Not : Yazı dilinde *vur-* şeklinde olan fiil, *-e* ağzında, eski *ur-* şekliyle kullanılır.
tübe < tövbe (Prizren), *tefik* < revfik (Prizren).

tauk < tavuk (gakçı), *yauklu* “sevgili”

*r düşmesi*⁸²

1. *-e* ağzlarında :

- Esası *-r* ile biten fiillerin geniş zamanının dar düz ve dar yuvarlak ünlülü şeklinde : *duru, oturu, getiri, bitiri, annattırı* “anlatır” < anlattırır.
- Bazı fiillerin II. şahıs teklik I. emir kipinde : *otu! du!*
- yor* şimdiki zaman ekinde : *-yo.*
- lar/-ler* çokluk ekinde : *-lā/-nā* : *kızannā* : “çocuklar” < kızan+ lar, *arabalālan.*
- Bazı kelimelerde :
hayı!, *zāyi* “her halde, elbette” < Ar. zahir, *bölce* “fasulye” < böğ-rülce, *kutlan-* (Rozino). < kurtlan-

2. *gakçı* ağzlarında :

- Geniş zamanın sonundaki *-r*, dar ünlülerden sonra düşer (krş. *-e* ağzları) :
oturu, getiri, duru v.b.
- Bazı fiillerin II. şahıs teklik emir kipinde *-r* düşer : *geti!*, *dū!*, *otū* v.b.
- İç seste, ünsüz önündeki *-r-* muntazaman düşer, *-r-* düşerken kendinden önceki ünlüyü uzatır : *āpa, çōba, tōba, kīk* v.b.
- İç ve son seste bazı kelimelerde : *hāyi*, *āmut* < armut, *āka* < arka, *āpa* < arpa, *aut* < avurt, *bi, bi ūr* “bir ara”, *ileki, nēdā* < nerede, *ōda* < orada (T, E ağzı), *tāla* < tarla, *vā* < var

3/4. Prizren ve Priştine ağzında :

bi, obi < öbür; *bikaç, biçok, bişe, kose* < korsa < kor ise, *çaşi* < çarşı
*s düşmesi*⁸³

1. *-e* ağzında :

Anlatılan geçmiş zamanın II. şahıs teklik ve çokluk şekillerinde :
kırmışın < kır-mış-sın, *kırmışınız* < kır-mış-sın-ız... v.b.

*t düşmesi*⁸⁴

⁸² *r düşmesi* :

Anadolu ağzlarında : Anadolu ağzlarında da bol görülen bu düşme olayı, bilhassa Kütahya ve yöresi ağzlarının karakteristik özelliğidir : *biçok, döt, yimbeş, tekira, oturu, bisiri daşırı* ... vb.

⁸³ Kütahya ve yöresi ağzlarında da anlatılan geçmiş zaman 2. şahıs teklik ve çokluk şekillerinde *s* düşmesi görülür.

-şs- > *-şş-* > *-ş-* olur : *akıllımışın* < akıllıymışın

⁸⁴ Anadolu ağzlarında :

çiççi, çiçlik, rasla-, *üsleri* (Küt.; Nev. NYA, s. 108; GBAA, s. 78; RİA s. 94); *mesler, us* < üst, *ç'if* (RİA, s. 94).

1. -e ağzında :

İki ünsüzle biten hecede, bu iki ünsüzden ikincisi *t* olduğu takdirde veya iki ünsüz arasında :

dos < dost, *pos* < post, *çifçi*, *serbes*, *turis/z* < turist ... v.b.

2. *gakçı* ağzlarında :

aptes/z < abdest, *aptezli*, *türüs* < dürüst

3/4. *Prizren* ve *Priştine* ağzlarında :

abdes, *serbes*, *üs kat* < üst, *hüzmeçar* < hizmetkâr, *çifçi*

-d- düşmesi : *günüs/z* (E-Ravno Selo, *gakçı*)

ÜNSÜZ İKİZLEŞMESİ⁸⁵

Rumeli ağzlarında pek fazla örneği yoktur.

aşşüle < ha şöyle (*gakçı*)

ell'an < el'an (E, G ağzı-*gakçı*)

küççük (E ağzı-*gakçı*)

küççükay "şubat" (E ağzı-*gakçı*)

pällik < pahalılık (*gakçı*)

sännen < sen(i)n (i)le(n) (*gakçı*)

İKİZ ÜNSÜZ'ÜN TEKLEŞMESİ⁸⁶

Rumeli ağzlarında ikiz ünsüzün tekleşmesi Arapça ve Farsça kelimelerin yanında genişletilmiş eklerle bazı Türkçe kelimelerde de görülmektedir :

1. -e ağzlarında :

bb > b : *mābet* < muhabbet

kk > k : *dük'an* < dükkan

ll > l : *mālim* < muallim, *māle* < mahalle

mm > m : *meramet ettir-*, "tâmir ettirmek" < merammet, (h)amal
< hammal, *temus/z* < temmuz

nn > n : *anaş-* [*< annaş-*] < anlaş-

⁸⁵ Anadolu ağzlarında çok örnek verir :

Kütahya : *accık/eccik* < azıcık

güççük < küççük

massum, *nassıl*, *büttün* ... vb.

Rize : *büttün* < bütün, *ebbedi*, *kadda* < kadar, *sabbayilen* "sabah ile", *yeddi*
(RİA, s. 94).

⁸⁶ Anadolu ağzlarında da bol örnek veren bu fonetik olay, Arapçadan geçme bâzı ikiz ünsüzlü kelimelerdeki ünsüzlerden birisinin gevşeyerek düşmesi sonucunda meydana gelir : *evel*, *sünet*, *tāmül* < tahammül, *tārus* < taarruz (Küt.); *milet*, *züriyet*, *eme* < amma (GBAA, s. 81); *batal bataniye*, *helbete* < h+elbette, *bedova* < beddua, *tak'a* < takke ... vb. (RİA, s. 91).

- rr > r : *kerat* < *kerrat*, *keret* < *kerre(t)*
 ss > s : *aleysel'am* < *aleyhissel'am*
 tt > t : *yaptırı* < *yaptırdı*.
 vv > v : *evel* < *evvel*,
 yy > y : *eyam* “hava” < *eyyâm*.

b. *gakçı* ağızlarında :

- bb > b : *mābet* < *muhabbet*
 çç > ç : *Uruçuk* [< *Uruççuk*] < *U+rusçuk*
 dd > d : *Bedredin* < *Bedreddin*. *Mıidin* < *Muhiddin*
 kk > k : *dük'an* < *dükkan*
 ll > l : *mālim* < *muallim*, *māle/* mahalle, *bülür* < *billûr*
 nn > n : *sünetçi* < *sünnet*
 rr > r : *keret* “defa” < *kerre(t)*
 vv > v : *guvet* < *kuvvet*, *evel* < *evvel*
 vv > f : *kufetli* “özenme; kuvvetli” < *kuvvetli* (G ağızı).

3/4. *Prizren ve Priştine* ağızlarında :

- bb > b : *mabet* < *muhabbet*
 [kk >] ç : *teşecür* < *teşekkür*, *teçe* < *tekke*,
 ff > f : *afet-* < *affet-* [< *Ar. afv*]
 ll > l : *hıdırles* < *Hıdırelles* [< *Hızır + İlyas*], *malim* < *muallim*
 kk > k : *dikat* < *dikkat*, *zekum* < *zakkum*
 mm > m : *mamer* < *muammer*, *temuz* < *Temmuz*
 nn > n : *sünet* < *sünnet*
 rr > r : *hüriyet* < *hürriyet*
 vv > v : *münever* < *münevver*
 zz > z : *müezin* < *müezzin*

HECE KAYNAŞMASI⁸⁷

(Contraction)

Çok defa iki, nadiren daha ziyade komşu hecenin kaynaşması ile kendini gösteren bu olay, Anadolu ağızlarında olduğu gibi, Rumeli ağızlarında da boldur. Kaynaşan hecelerin iki ünlü arasında kaybolan ünsüzleri g, k, l, n, r, v, h, y gibi düşme veya ünlüleşme özelliği taşıyanlardır.

Hece kaynaşması olayında da, ünsüz düşmesinde olduğu gibi kaybolan sesler, fonksiyonlarını yine uzunluk şeklinde kalan hecenin üstüne yüklerler.

⁸⁷ Anadolu ağızlarında :

isteyos < *izte-yor-uz*, *bön* < *bu+gün*, *ābe* < *ağa+bey*, *aşşā yokā* < *aşağı yukarı...* vb. (Küt.); *bişirem* < *pişirelim*, *aiđōrem* < *aydı-ver-*, *birāb* < *birakıp*, *añnadur* < *anlatı-ver-* ... vb. (GBAA, s. 81-82); *şet- tum* < *şey* *ettim*, *māle* < *mahalle*, *pāli* < *pahalı* ... vb. (RİA, s. 99); *dın* < *di-y-in*, *neşal* < *ne şekil*, *dārmen* < *<değirmen*, *nāhut* < *ne vakit* ... vb. (Nev., NYA, s. 99-100).

1. -e ağızlarında (örnekleri çoktur) :

tō < te o [*< işte o*], *bün* < bu gün, *neçi* < ne için, *cumerte* (Borimečkovo) < Cumartesi [*< Cuma+ertesi*], *naptın* < ne yaptın, *öt'çınkı* < öte yanki, *Cenābak* < Cenab-ı Hak...

2. *gakçı* ağızlarında (örnekleri çoktur) :

bün < bugün, *bük* < büyük, *bür-* < böğür-, *būda* < burada, *būdan*, *burā* < buraya, *cemnem* (G ağız) < cehennem, *çır-*, *dā* < daha, *dāl-* < dağıl-, *därmän* < değirmen, *gır-* < geçir-, *gisi* "çamaşır" < geysi, *güvem eri* "çakal eriği" (E ağız), *dāl-* < dağıl-, *Hüsen* < Hüseyin (T. E ağız), *icek* < yiyecek, *icenā* < iyice, *il-* < eğil-, *Karāsan* < Kara Hasan, *kilbar* < kehribar, *kütükânā* < kütüphane (G ağız), *lām* < lağım, *lāna* < lahana, *mālū* > mahalle, *ötögün* "geçen gün" (E ağız) < öteki gün, *pālū* < pahalı, *sā* < sana (G ağız), *sabālan* < sabahleyin, *Sabāt* < Sabahat, *sirtmaç* < sığırtmaç, *sī(r)t-* < seğırt-, *sūk* < Soğuk, *Sülman* < Süleyman, *tōracıkta* < işte oracıkta, *ûl otu* < oğul otu, *ûr* < uğur, *zîn* < sığın (G ağız), *zîn* < zihin.

3/4. *Prizren ve Priştine* ağızlarında :

bogay < boğuyor, *alim* < alıyorum, *almayın* < almıyorum, *yapmaysık* < yapmıyoruz, *dil* < değil, *duriymiş* < duruyormuş, *ılk* < iyilik, *ali* < alıyor, *vuri* < vuruyor, *diverir* < deyiverir. v.b.

HECE YUTULMASI⁸⁸

(Haplologie)

Bir kelimedede yan yana bulunan ve sesleri buğumlanma nitelikleri bakımından birbirine eşit, benzer ya da aynı olan iki heceden birisinin eriyip kaybolması ve böylece söylenişte tek hece görünümü verilmesi demek olan hece yutumu olayı, Rumeli ağızlarında da,

1. İlk hecenin düşmesi,
2. Benzer orta heceden birisinin düşmesi,
3. Son hecenin düşmesi,
4. Kelime içindeki farklı bir hecenin düşmesi gibi durumlarda kendisini

gösterir :

1. -e ağızlarında :

kayna / *kaynan*, *yauklusun* (< yavuklusunun) yanına (Rozino), *külük insanın* (< insanının) işi bitmes (Borima), *erenner izin* (< izinin) içine

⁸⁸ Anadolu ağızlarında :

gögöveriz < koy-u-ver-ir-iz; *oturum* < otur-ur-um; *olance kadar* < oluncaya kadar; *ura* < o+ra+y+a (Küt.); *goyo* < koy-u-yor, *doğurun* < doğ-ur-ur-um *ettiriz* < et-tir-ir-iz ... vb. (GBAA, s. 82); *pates* < patates, *duyoñ ñu* < duyuyon nu "duyuyor musun?" (NYA, s. 100); *dey mi* < değil mi, *deke* < dakika, *karamis* < kara yemiş ... vb. (RİA, s. 100).

o suyu dökeris (Borima); *cumarte* (< cumartesi) günleri giderler (Borimečkovo “yörük”),

2. *gakçı ağızlarında* :

nāp “niçin” < ne yapıp (G ağızı), *burasın* (< burasımın) insanı, *on* < onun, *gayna* < kaynana, *ük* < höyük, *candar* < jancarma, *nas* (< nasıl) osa (T ağızı), *susuru* “dişi manda” < su sığırı (T ağızı), *on* < onun, *grafon* < gramofon (E ağızı), *acık* < azıcık (gakçı)

3/4. *Prizren ve Priştine ağızlarında* :

pasul < fasulye, *aşaya* < aşağıya, *aşa* < aşağı, *oka* < o kadar, *neka* < ne kadar, *te* < işte.

ÜNSÜZ TÜREMESİ⁸⁹

(Anaptyctic consonant)

Rumeli ağızlarında, herhangi bir yapı fonksiyonu bulunmayan ve boğumlanmada fazla emeği gerektiren k, l, m, t gibi parazit ünsüzler de görülür.

1. *-e ağızlarında* :

ülen “öğle”, *kiminnen* “kiminle”, *sarayınnan*, *çaltık tiken* “çaltı diken”, *kızlan* “kızla” < kız ile

2. *gakçı ağızlarda* :

naştrapa “maşrapa” (G ağızı), *çeşint* “çeşit”, *mükmün* “mümin” (T ağızı), *baräm* “bari” *bekim* “belki”, *çünküm* “çünkü”, *yoksam* “yoksa”, *kayrık* “artık” < ğayrı

3/4. *Prizren ve Priştine ağızlarında* :

cenek “gene”, *radiyon*, *barem* “bari”, *maştrapa* “maşrapa”, *batlak* “batlak”, *çelembek* “kelebek”.

Not : İçseste görülen -y- türemesi, yanyana iki ünlü bulunan Arapça kelimelere mahsustur :

şefayet “şefaaf” (G ağızı); *dayimi*, *Cebrayil*, *hayin*, *şeriyat*... v.b. (Prizren, Priştine).

İÇ SESTE ÜNSÜZ BENZEŞMESİ⁹⁰

(Assimilation)

Kelime içinde çift ünsüz bulunan yerlerde söyleniş bakımından aynı durumda bulunan komşu kelimelerde, bazan ünsüzlerden biri, kendisine

⁸⁹ Anadolu ağızlarında bol örnek verir : *mayden*, *neysin*, *dāyire āşamdan berli* (Küt.); *halbukin*, *keşgem*, *yoğudun*, *pampur* < vapur ... vb. (GBAA, s. 82-83); *neğolacah*, *oğadam*, *sugal*, *sahat* vb. (NYA, s. 100-101).

⁹⁰ Anadolu ağızlarındaki örnekleri için bkz. GBAA, s. 72-76; NYA, s. 92-96; RİA, s. 79-80.

yakın boğumlanma niteliği taşıyan öteki tarafından büsbütün veya kısmen benzeştirilir. Ünsüz benzeşmesi adı verilen bu olaya Rumeli ağızlarında da çok rastlanır.

I. *İlerleyici benzeşme* : Bir kelime içinde bulunan iki ünsüzden birincisinin ikinciyi kendisine benzetme olayıdır :

- rh- > -rr- : *şerrat* [\langle *şerhat* \langle *şerihat*] \langle *şeriat* (G ağızı)
- ml- > -mn- : (yarı benzeşme): *cümne* \langle *cümle* (gakçı)
- nl > -nn- : *gannı* \langle *kanlı*, *günnük* \langle *günlük*, *koyunnu çocuklu* "çoluklu çocuklu", *onnar* \langle *onlar*, *ormannık*, *uygunnuk virannık* (gakçı)
- vn- > -mn- : *Pilemne* \langle *Plevne* (-e ağızı).

II. *Gerileyici benzeşme* : Bir kelime içinde bulunan iki ünsüzden ikincisinin birinciyi kendisine benzetme olayıdır :

- nb- > mb- : *tembi*, *tümbelek*, *mimber*, *hambar*, *ombir* (Prizren, Priştine).
- nf- > -mf- : *memfat* \langle *menfaat* (Priştine).
- sç- > -çç- : *Uruççuk* \langle (U)+*rusçuk* (gakçı).
- rl- > ll- : *bull'arı* \langle *burları* [\langle *buraları*] (Borima), *İtiyallar* \langle *İhtiyarlar* (Rozino); *bullāda* (G ağızı), *güllük* (G ağızı).
- yl- > -ll- : *gall'a* \langle *gayl'a* [\langle *Ar. gâile*] (Rozino).
- nl- > -nn- : *bunnarı*, *onnar*, *dinne-* (-e ağızları)
- şs- > -ss- : *almıssın* (gakçı).
- ts- > -ss- : *yassı* \langle *yatsı* (gakçı)/*yassi* (Prizren, Priştine).
- zs- > -ss- : (Prizren ve Priştine ağızlarında örneği pek çoktur : *yassın*, *tussus*, *cessın* \langle *gezsın*, *bussuz*, *kossuz*... v.b.)
- kt- > -tt- : *mettep* (-e ağızlarında *şahsi*).
- rt- > -tt- : *bittā* \langle *bir daha* (gakçı)
- n-l- > -l-l- : *elilāki* \langle *en ileriki* (gakçı).
- v-p- > -p-p- : *espap* \langle *esvap* (gakçı).

BENZEŞMEZLİK⁹¹

(Dissimilation)

Benzeşmezlik, bir kelime içinde, birbirine bitişik ya da uzak olan ve boğumlanma yerinde birbirinin eşiti iki ayrı boğumlanma hareketinin iki ayrı boğumlanma yerinde iki ayrı boğumlanma hareketi hâline girmesi demektir.

Anadolu ağızlarında, *ğumandar* \langle *kumandan* (Küt.), *filcan* \langle *fincan* (Küt., Nevş.), *gırnap* \langle *kınap* (Küt., Nevş.), *badıcan* \langle *patıcan* (Küt.)

⁹¹ Anadolu ağızlarındaki örnekleri için bkz. NYA, s. 96 : *ğındap* \langle *kınap*, *tandır* \langle *tannur*, *filcan* \langle *fincan*, *bilâder* \langle *birader* ... vb. RİA, s. 80 : *muşamba*, *insuz* \langle *issiz*, *belber* \langle *berber*, *zerzele* \langle *zelzele*, *teşki* \langle *keşki* ... vb.

tandır < *tannur* (Nevş.), *belber* < *berber* (Nevş.), *bilāder* < *birāder* (Nevş.)
... gibi örneklerini gördüğümüz benzeşmezlik olayına oldukça bol rastlanır.

- k-k > n-k : *elentrik* < elektrik (Lomec)
k-k > r-k : *yürsek* < yüksek (T ağzı)
l-l > l-n : *sinsile* < silsile (G ağzı), *lišan* < nişan (Prizren, Priştine).
l-l > r-z : *zerzele* (Prizren, Priştine).
n-n > l-n : *ilisan* < nisan (Borima), *filcan* < fincan (-e ağzı; Prizren, T, E ağzıları), *vilican* < fincan (G ağzı), *lisan* < Nisan (E ağzı).
n-n > n-m : *nalım* < nalm (-e ağzı)
n-n > r-n : *ardan* (< ondan) *sonacığım* (T ağzı)
n-n > n-r : *kumandar* < kumandan (T ağzı)
nn [>mm>] mb : *musambacılık* “ihmalcilik” < *musanna* “uydurma, düzme” (G ağzı)
m-m > n-m : *nişamba* [< muşamba] < muşamma (Borima, -e ağzı)
r-r > l-r : *belber* < berber (-e ağzı, gakçı ağzıları), *kilbar* < kehribar (gakçı ağzı), *valvara* (G ağzı, gakçı)/*falfara* (T, E ağzı, -e ağzı) < farfara, *Semver* “erkek adı” < Server (-e ağzı), *lüzg’ar* < rüzgâr (Beglez).
r-r > n-r : *sekneter* < sekreter (Ostrec, -e ağzı)
r-r > y-r : *yüzg’ar* < rüzgâr (Lomec, -e ağzı)

GÖÇÜŞME⁹²

(Métathèse)

Kelime içinde yanyana bulunan çift ünsüzlerin veya komşu hece ünsüzlerinin yer değiştirmesiyle meydana gelen göçüşme olayına Rumeli ağzılarında sık rastlanır :

- br ~ r-b : *kiribit* < kibrit (şahsî-Rozino)
lm ~ ml : *çölmek* ~ çömlek (-e ağzı, gakçı), *gölmek* ~ gömlek (-e ağzı, gakçı)
vl ~ lv : *alvu* ~ avlu (Beglez, -e ağzı), *melvit* ~ mevlit (Lomec, -e ağzı)
rv ~ wr : *dewriş* ~ derviş (G, T ağzıları, gakçı)
ry ~ yr : *deyra* ~ deryâ (G ağzı, gakçı), *Mîrem* (< Meyrem) ~ Meryem (gakçı)
nr ~ rn : *sorna* ~ sonra (G ağzı, gakçı)
nh [~ hn] ~ yn : *teyna* (< tehna) ~ تنها (T-Moravko, gakçı)
ln ~ nl : *yanlıs* ~ yalnız (Priştine), *anli* ~ alını (Prizren)

⁹² Anadolu ağzılarında da görülen örnekleri için bkz. GBAA, s. 84; NYA s. 97-98; s. 97-98.

- d-v ~ wd : *awdar* ~ *davar* (G ağzı, gakçı)
 t-v ~ ft : *üfter-* (< *ütüver-* < *itiver-*) (Gakçı)
 n-l ~ l-n : *anıl* ~ *alın* (Beglez, Nevrokop)
 n-r ~ r-n : *güvencir* < *güvercin* (Rozino, -e ağzı)
 m-y ~ ym : *haymali* < *mahayli* (Priştine)
 g-ç ~ c-k : *kılancik* < *kırlangıç* (Prizren)
 c-k ~ g-ç : *salıngaç* < *salıncak* (-e ağzı)
 s-k ~ k-s : *kısıl* < *sıkıl-* (Beglez, -e ağzı)
 k-ml > *l-mk > l-mg : *islemgi* < **islemki* < *iskemli* (Borima, -e ağzı)

Bazı kelimelerde de ünlü-ünsüz değişmesi görülmektedir :

- mı ~ ım : *kırımzi* ~ *kırmızı* (Prizren, Priştine)
 sarımsak ~ *sarmısak* (Priştine)
 re ~ er : *Hiderles/z* ~ *Hidrellez* (< *Hıdır* + *İlyas*) (Rozino)
 ro ~ ur : *Turyan* ~ *Torjan* "kasaba adı" (-e ağızları)

BİBLİYOGRAFYA

RUMELİ AĞIZLARI (BULGARİSTAN - YUNANİSTAN - YUGOSLAVYA VE ROMANYA TÜRK AĞIZLARI)

Acaroğlu, *Türkler Deliorman Türkleri hakkında bir tetkik*, VARLIK VII/135 (Şub. 1939), s. 112-118 bkz. Bobçev, S.

———, *Rumeli Bilmeceleri*, VARLIK XIV/252-263 (Haz. 1944), s. 369-370

———, *Kıyaslı Balkan Atasözleri*, TD XXIV/239 (Ağu. 1971, s. 386-389. (Tanıtma yazısıdır.)

———, *Türk Dili ve lehçeleri üzerine Bulgar araştırmaları*, (1907-1971), TD XLVI/376 (Nis. 1983), s. 204-211.

(Bu yazıda, Sima Davidova adlı bir Bulgar kütüphanecisinin yayınlamış olduğu [*Turt-siya v bulgarskata literature, 1878-1978, anotirana bibliyografiye/ Turquie dans la litterature bulgare, 1878-1978 bibliographie analytique*] (Bulgar yayınlarında Türkiye, 1878-1978, açıklamalı kaynakça), 1979, 252 S.] adlı çalışmaya dayanılarak, Bulgaristan'da yapılan bâzi dil incelemeleri tanıtılmaktadır.)

Tanıtma yazısında, Rumeli ağızlarıyla ilgili incelemelerin yanında, Atatürk ve Güneş Dil Teorisi'yle ilgili bâzi çalışmalar da gösterilmiştir.)

Ahmet Ali, *Monografia Însulei Ada-Kaleh*, Craiova 1934.

Alpin, Necip P., *Tarihin ışığında Arnavutluk*, Ankara 1975.

(Kitapta, Arnavutlar tarafından aynen söylenen bâzi Türkçe Atasözleri yer almaktadır.)

Andreev, Stefan, *Reçnik na turskiya govor v. s. Duraç Razgradski okrug*, Sofya 1964, Sofya "Kiment Ohridski" Üniversitesi Doğu Dilleri Kürsüsünde yapılan mezuniyet tezi.

Anhegger, R., *Neues zur balkan türkischen Forschung*, ZDMG C III/1 (NF Band 28) 1953, s. 70-91.

Asım, Mücahit, *Parizren civarında Mamuşa köyünde düğün türkülleri*, I. UTFKB, Ankara. 1976 s. 1-10.

(Türkü örnekleri var. Fonetik özelliklerden kısaca bahsedilmekte)

Andreeva, Luçya, *Blagoevgrad'a bağlı Yavurnitsa köyü Türk ağzında Bulgarca kelimeler*, Bilimsel Bildiriler 1972 (Ankara 1975), s. 355-357.

(Köyün eski adı Gorna Cumaya'dır)

Aydın, Şükrü, *Anadolu'ya göç edenlerden derlenmiş batı Trakya (kodoplar) Karasu Vadisi Türk Köyleri ağzı*, Atatürk Ün. Ed. T ürk Dili Mez. tezi, 1974, D 74/1.

Baubek, A., *Başpınar Köyünde (Roman ya - Dobruca) konuşulan Türk ağzının fonetik sistemi*, I. MTK'nde okunan tebliğ.

———, *Fintîna Mare (Başpınar) köyünde konuşulan Türk ağzının sentaktik özellikleri*, II. MTK'nde okunan tebliğ.

———, *Proverbe turcești*, Antologie, București 1973.

Bayram, Esat, *İki Ohri türküsü*, ÇEVREN VI/3 (Eyl. 1979), s. 131-134

———, *Ohri'den masallar*, ÇEVREN VI/20 (Ara. 1979), s. 107-112.

I. Allah cezası, II. Begir altında buzey, III. Gurbetçi, IV. Kaz, V. Kırk bir anteri adlı masallar ağız özellikleriyle verilmiştir.)

- , *Üç Ohri masalı*, SESLER XVI/149 (Ekim 1960), s. 113 vd.
- (1. İnek ana, 2. Terzi kızı, 3. Hızır adlı masallar var. Masallar 1977 yılında Remziye Tahir (yaşı : 59)'den derlenmiş olup, Ohri ağzının özelliklerini taşımaktadır.)
- , *Ohri manileri*, SESLER XVI/144 (Mart 1980), s. 123-127.
- (27 Ohri manisi ağız özellikleriyle verilmiştir.)
- Bayramov, Sabahattin, *Türk Atasözleri*, Sofya 1965.
- Beksaç, Zeynel, *Prizren'de söylenen türküler*, ÇEVREN VIII/29 (Mart 1981), s. 153-158.
- (Ağız özellikleriyle verilmiş dört türkü var.)
- Bigaev, R. I. P. A. Danilov-M. U. Umarov, *Aspects du folklore des Gagaouzes de l'Asie Centrale*, SAO III, 1960 (1961), s. 31-45 (18 mani, 7 bilmece, "Tugay Türküsü", "Soldat Türküsü", ve bir masal" var.)
- Blaskovics, L, *Dobruca Tatarlarının halk türküleri*, Németh Armağanı, Ankara 1962, s. 59-70.
- Blau, Otto, *Bosnich - türkische Sprachdenkmäler*, Leipzig 1868, 316 S.
- , *Über die griechische - türkische Mischbevölkerung um Mariupol*, ZDMG XXVIII (1974), s. 576-583.
- , *Griechisch - türkische Sprachproben aus Mariupoler Handschriften*, ZDMG XXVIII (1874), s. 562-576; XXIX (1876), s. 568-569.
- Bobçev, S., *Turski Poslovitsi v Bulgariya*. Bulgaristan'da Türk atasözleri/ Izvestiya na Narodniya Etnografiçeski muzey ve Sofiya, 1932, C. X-XI, s. 211-226.
- , *Deliorman Türküleri hakkında bir tetkik*.
- T. : T. Acaroğlu, *Varlık*, VII/135 (Şub. 1939), s. 112-118.
- Boev, Emil - H. Memova, *Rodop Manileri*, Sofya, 1962.
- T. : M. Ergin TK. III/28 (1965), s. 279-280.
- (Mâniler toplanırken bir kısmı doğrudan doğruya kaleme alınmış bir kısmı da ses alma cihazı vasıtasıyla kaydedilmiştir. 1. Gençlik, aşk, 2. ayrılık, gurbet, hasret, 3. bahtsızlık, 4. aile, bayram, tören, 5. emek, yeni hayat, 6. askerlik, 7. talebelik, 8. mizah başlıklarına göre tasnif edilen manilerin neşrinde transkripsiyon kullanılmamıştır. Fakat kelimeler ağız hususiyetlerini verecek şekilde söylendiği gibi yazılmış; mahalli kelimelerin ağız değişikliklerine sayfa altlarında manalar verilerek işaret edilmiştir.)
- , *Rodop Türküleri*, Sofya 1964.
- T. : M. Ergin TK. III/28 (1965), s. 279-280.
- (Rodop folklor serisinin 3. kitabı olan bu eserde 133 türkü toplanmıştır.
- Müelliflerin önsözde belirttiklerine göre "Türkülerin çoğu Doğu Rodoplardan, bir kısmı da orta Rodoplarla Rodop dağlarının kuzey eteklerinde bulunan ve Plovdiv sancağına bağlı köylerden toplanmıştır. Bu geniş arazinin bazı bölgeleri, hele Kırcalı, Şehri, Kriçim köyü ve dolayları, karış karış taranak Türk ahalisi tarafından en çok sevilen ve söylenen türküler kelame alınmıştır"
- Türküler aşk, gençlik; aile, tören, ayrılık, hasret, gurbet, askerlik; bahtsızlık, hastalık, ölüm; eşkiyalık, çetecilik, tarihi türküler başlıkları altında 7 grupta toplanmıştır.
- Emek ve yeni hayat başlığı altında toplanan türkülerde tabii yine propaganda vardır. Bu uydurma ve düzme soğuk türküler diğer asıl türkülerin yanında sırtılmaktadır.)
- , *Rodop Türk Halk Masalları*, Sofya 1964.
- T. : M. Ergin, TK III/28 (1965), s. 280.
- (Önsözde "Rodop'ta Türk Halk Masalları" kitabımız, Rodop Türk folklor serisinin devamıdır" diyen müellifler, masalların derlenmesi ve yayımlanması hakkında şunları söylüyorlar. "Masallar genç, ihtiyar, kadın, erkek, tahsilli, tahsilsiz kimseler tarafından anlatılmıştır. Masallardaki büyük çeşitlilik bundan ileri gelir. Muhteviyat, konu ve üslûp bakımından farkları anlatanların anlayış, kültür dil özellikleri ve anlatma yeteneklerini aksettirmektedirler. Bunları korumak maksadiyle masallar yazı dilinin kurallarına tabi tutulmadı.

Kitabımızda yer bulan masallara ilmi tasnif yapılmadı. Fakat okunmalarını kolaylaştırmak için onları gruplara ayırarak bir dizge haline getirdik.

Rodop Türk Halk Masalları, Rodop Türk ahalisi tarafından en çok sevilen ve anlatılan masalların derlemesidir.

Kitapta I, bir varmış bir yokmuş; iki gönül bir olursa ayıramaz padişah; III. akıl yaşta değil baştadır; IV. iyilik yapan iyilik bulur, fenalık yapan fenalık bulur; V. tembellikle aptallık terazide denk gelir; VI. Yalanla dolanla iş yürümez, başlıkları altında masallar 6 grupta toplanmıştır. Eserde toplanan masalların adedi 59'dur.

Bazı mahalli kelimelerin mânâları sayfa altlarında verildiği gibi sonda da bazı kelimelerin karşılıkları verilmiştir.)

Boev, E., *Nekoterie esobennosti tatarskogo govora v gorode varna* LB VII (Sofya 1964), s. 69-86.

———, *Bulgaristan Türk ağızlarında içses konson benzeşmesi*, Bilimsel Bildiriler 1972 (Ankara 1975), s. 215-228.

———, *Bulgaristan Türk ağızlarında vokal uzunluğu*, III. MTK'nde okunan tebliğ.

———, *Programa i upitvane za sibirane na materialni za malik atlas na Turските dialekti v Bulgaria*, Sofya.

———, *Güney-Batı Bulgaristan Türk ağızlarında gelecek zaman*, I. MTK'nde okunan tebliğ.

Bombaci, A. - G. Hazai, *Die sprachwissenschaftlichen Probleme der Balkan-Turkologie auf dem Balkanologen-Kongress*, Orbis 16 (1967) s. 269-272.

Borisova, Lilâna, *Turškiyat govora na selo Most*, Sofya 1972 mezuniyet tezi.

BOZTORGAY. Foklor Toplamı. Toplam azirlegenler: Ahmet-Nagi G. Ali; Memet Ablai; Nuri Vuap, Kriterion Kitap Uyu, Bucureşti, 1980, 384 S.

Romanya Tatarlarının halk edebiyatı. İçindekiler :

Tatarlar kimlerdir? Tarih ne diy onlar hakkında? Ablai Memet (s. 5-12) Ald Söz (Aşık-lamalar) Ali G. Ahmet Nagi (s. 13-18).

I. Balalık yaşlarında ya da balalar uşun aytılğan halk eserleri (s. 19-30)

II. Ğaşlık ve aile hayatı

A. Ğırlar, oyunlar, durkuler (s. 31. 71)

B. Maneler (s. 144-232)

Ğ. Şımlar (s. 144-232)

III. Atalar sözleri (s. 233-324)

IV. Aytımlar (s. 325-337)

V. Beytler (s. 338-345)

VI. Tapşamalar (s. 346-354)

VI. Destanlar (s. 355-361): Emrulla destanı, Fikret destanı, Nezaiyet destanı, Perihan destanı, Rustem destanı, Zewadin destanı.

VIII. Bozlaw (s. 362-363)

IX. Hikâye (s. 364-365) Nasradin Oğa hikâyelerinden, Mart man Ğaş

X. Takmak (s. 366-367)

XI. (s. 368-376)

BÜLBÜL SESİ, (Dobruca Türk Folklorundan seçmeler). Derleyen ve düzenleyen: M. Ali Ekrem, Bükreş 1981, Kriterion Kitapevi yayını.

Kitabın içindekiler şunlardır : I. Bölüm : Türküler (s. 15-88); II. Bölüm oyunlar (s. 81-110); III. Bölüm : Maniler ve şımlar (s. 111-144); IV. Bölüm : Ninniler (s. 145-150); V. Bölüm : Destanlar (s. 151-162); VI. Bölüm : Masallar (s. 163-190); VII. Bölüm : Hoca Nasreddin Fıkraları (s. 197-208); VIII. Bölüm : Atasözleri ve bilmececeleri (s. 209-237); Sözlük : (s. 238-239.) T. : Nail Tan, *Millî Kültür*, III/7 (Ara. 1981), s. 56-57.

Caferoğlu, Ahmet, *Die anatolischen und rumelischen dialecte*, PhTF, Wiesbaden 1959, s. 239-260.

———, *Anadolu ve Rumeli ağızlarında ünlü değişimleri*, TDAY 1964, s. 1-33.

Cebeci, Ahmet, *Deliorman bilmeceleri*, TFAY 1974, s. 35-54.

Cebeci, İsa H., *Grandnitsa ağızı/Pirliköy/*, Sofya "Kiment Ohridski" Üniversitesi Doğu Dilleri Kürsüsü'nde yapılan mezuniyet tezi Sofya 1974.

(Bu çalışma içerisinde: Gradnista köyünden 15, Baroçevo köyünden 1, Skalla köyünden 1, Branıçevo köyünden 1 ve Zirnevo köyünden 1 olmak üzere toplam olarak 19 metin vardır.)

Cinaliyev, Lütfi, *Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Hlebarcvo köyünde konuşulan Türk ağızı*, Sofya 1969, mezuniyet tezi.

Cukanoviç, Mariya, *Kiril harfleriyle kaydedilen Türk Halk türkülleri*, SESLER II/II (Ara. 1966) s. 72-77.

Çilingirov, Stilyan, *Turski poslovitsi pogovorki i harekterni izrazi*, INEM II (1922), s. 157-171; III (1923), s. 59-65; XII (1936) s. 153-156.

(Şumnu ve Sofya'da mahallî ağızlardan derlenmiş Türk atasözlerini ve deyimlerini, Bulgarcadaki söylenişleriyle mukayese etmektedir.)

Çolov, İvan, *Treskavets ağızı*, Sofya 1968, mezuniyet tezi.

Dalı, Hüseyin, *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk ağızları üzerine araştırmalar*, Ankara 1978, 201 S. TDK. yay.

(Bu esere; Sofya Üniversitesi Türk filolojisini bitirme tezi olan *Milino ağızı* (1971) adlı tez kaynaklık etmiştir.)

Dede, Abdürrahim, *Batı Trakya Türk Folkloru*, Ankara 1978, 173+16 s. renkli resim. Kültür Bakanlığı yay. No : 275.

(Eserin 1-16 sayfalarında ağız özellikleri kısmen belirtilmiş 5 masal; 29-80 sayfalarında mâniler, atasözleri, bilmeceler ve türküler yer almakta 193-194 sayfalarda mahalli kelimeleri içine alan küçük bir sözlük var.)

Delibaltov, Saydam, *Bejanovo ağızı*, Sofya 1970, mezuniyet tezi.

Dindar, Musa, *Doburçan lehçesiyle söylenen halk masalları*, ÇEVREN VIII/ 32 (Ara. 1981), s. 124-127.

Dinescu, Viorica-Szetely ve G.I. Constantin, *Un îlot linguistique turc à Bucarest: la Colonie de cococ* Mitteilungen des Instituts für Orientforschung VII/2 (1959) s. 224-251.

Dmitriev, N, *Problemi i dostijeniya bosniyskoy turkologii*, ZKV II (1926), s. 97-118.

T. : A. İnan, *TM. II* (1928) s. 622-630.

———, *Zametki po bulgarsko - turetskim govoram*, DAN X (1927), s. 210-216

———, *Etyudi po serbsko - turetkomu yazikovomu vzaymodeystviyu*, DAN I, 1928: 2, s. 17-22; II, 1928 : 12, s. 268-275; III. 1929 : 5, s. 89-95; IV, 1929 : 6, s. 103-108.

Doerfer, G., *Das Gagausische*, PhTF (Wiesbaden 1959) s. 261-271.

Drimba, Vl., *Issledovaniya po fonetike gagauzskogo jazyka*, 1-2, Rling VI (1961), s. 239-259; VII (1961), s. 141-160.

———, *Sur le vocatif en gagaouze*, AOH XIII (1961), s. 253-260.

———, *Remarques sur les parlers gagaouzes de la Bulgarie du Nord-Est*, RO XXVI/2 (1963), s. 63-89.

———, *Sources roumaines de la dialectologie turque d'Anton Pann*, Rling VIII (1963), s. 133-161.

———, *Etudes gagaouzes 1 : L'origine des mots paroxytons terminés par-u,-ü et-i*, Rling IX (1964), s. 203-211

———, *Repartitia grainrilor turçeşti din Dobroyea*, SCL XVIII/1 (1967) s. 51-77.

———, *La répartition des parlers turcs de Dobroudja*, AOH XXIII. (1970) s. 23-54.

———, *Gagaouz, dialecte de ma langue Turque*, Bilimsel Bildiriler 1972 (Ankara 1975), s. 229-230.

Eckmann j., *Die türkische Mundart von Varna*. KCsA III (1941) s. 144-214

———, *Razgrad Türk ağzı*, RDEHA (Ankara 1950), s. 25.

———, *Dinler Türk Ağzı*, TDAY 1960, s. 189-204.

———, *Kumanova Türk ağzı*, Németh Armağamı, Ankara 1962 s. 111-144

Edgüer, Neriman, *Rumeli halk türküleri*, İstanbul Ün. Ed. Fak. Türkoloji mez. tezi 1945, T. 247

Elçin, Şükrü, *Florina ağzı*, TKA 1/2 (1964), s. 244-255

Elezović, Gliša, *Derviški redovi Muslimanski Tekije u Skoplyu. Prilog za proučavanje muslimanskog jivota u Yujnoj Srbiji*, Üsküp 1926.

(“Müslüman Derviş Tarikatları” adlı bu eserde, Makedonya ve bilhassa Üsküp Türklerinin birçok adet ve inançları etraflıca anlatılmış, bu meyanda Kiril harfleriyle 60 kadar mani ve Sırpa tercümeleri ilâve edilmiştir. Bu manilerde Üsküp Türk ağzının hususiyetleri kısmen belirtilmiştir.)

Eren, İsmail, *Mahallî mâniler-Mahallî bulmacalar*, Göçten Konular I, İstanbul 1962. s. 77-78.

Koçana Türk folkloru ile ilgili 4 mani ve 7 bulmaca var.)

———, *Yugoslavya Türklerinin ağız ve folkloruna dair bazı inceleme ve kaynaklar*, TDED XVI (1 Ekim 1968), s. 73-80.

———, *Koçana atasözleri ve deyimleri*, SESLER, S. 93 Şub. 1975) s. 101-106

———, *Manastır Türklerinin bazı Hidrellez âdetleri*, TK V/68 (Haz. 1968) s. 557-559

(Martifal “martaval” adlı şiir, Manastır Türk ağzı ile verilmiştir)

———, *Makedonların kullanmış oldukları Türk atasözleri ve deyimleri*, SESLER XI/100 (Kas. 1975), s. 150-157.

(s. 153'te “a. Tümü Türkçe olan atasözleri ve deyimleri”; s. 153-155'te “b. Türkçe ve Makedonca kelimelerden meydana gelen atasözleri ve deyimler yer almaktadır.)

Faikova, Hilmiye, *Kumaniga ağzı*, Sofya 1962. mezuniyet tezi

Gadjanov, D., *Vorläufiger Bericht über eine im Auftrag der Balkan-Kommission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaft in Wien durch Nordost-Bulgarien unternommene Reise zum Zwecke von türkischen Dialect-Studien*, Anzeiger der phil. hist. Klasse der k. Akad. d. Wiss. in Wien, Jahrgang 1911, No, V, s. 1-15.

———, *Zweiter vorläufiger Bericht über die ergänzende Untersuchung der türkischen Elemente im Nordost, Bulgarien in sprachlicher, kultureller und ethnogr. Beziehung*, Anzeiger der phil-hist. Klasse der k. Akad. d. Wiss. in Wien, Jahrgang 1912, s. 1-8.

———, *Musyulmanskogo naseleniev novoosvodoginete eli*, Sofiya 1916, 52 S.

Golap, Z., *The influence of Turkish upon the Macedonian Slavonic dialects*, FO 1 (1959), s. 26-45.

Guzev, V.G., *Opisanie turetskogo govora sela Krepça tyrgovištenskogo okruga v Bolgarii* (Bulgaristan'da Eskicuma ilçesinin Krepça Köyü Türk ağzının incelenmesi). Balk E V/2 (1962), s. 57-85.

(Bu araştırmada, Balkanlardaki Türk ağızları üzerine yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi verilmekte, Doğu ve Batı bölgeleri arasındaki ağız farklılıkları ile tarihî bağlar incelenmektedir. Krepça köyü Türk ağzının dil incelemesi yapılarak, bu bölge ile ilgili çalışmalar hakkında kısa bilgi verilmektedir.)

Güvener, Ayhan, *İşrip Türk ağzı*, A.Ü. DTCF Dili mez. tezi, 1953.

Hafız, Nimetullah, *Yugoslavya'da yayınlanan Türkçe sözlük ve Türkçe konuşma kitapları*, TDED XXI (1973), s. 159-174.

———, *Prizren Türk halk edebiyatı metinleri ve ağız hususiyetleri*, —Doktora tezi— (yazma), İstanbul, Nisan 1976.

- , *Prizren'de Türk halk türküleri ve kaynakları*, TFAY 1976 s. 113-140.
- , *Prizren'de Türk tekerlemeleri*, SF v/51 (Nis. 1977) s. 13-15
- , *Prizren'de Türk deyim ve atasözleri*, ÇEVREN V/13 (1977) s. 115-135
(Ağız özellikleriyle A-R harfleri)
- , *Prizren'de Türk deyim ve atasözleri II*, ÇEVREN V/14 (Haz 1977) s. 125-134
(Ağız özellikleriyle S-Z harfleri)
- , *Priştine Türk ağzının özellikleri*, Uluslararası Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri, 10-12 Haziran 1977, Konya Mevlânâ Enstitüsü, Konya, s. 239-265
- , *Prizren'de Türk tekerlemeleri*, ÇEVREN V/15 (Eyl. 1977) s. 153-159
(Aynı makale Sivas Folkloru'nda da yayınlanmıştır. bkz. SF V/51)
- , *Prizren'de Türk mânileri*, TFA
I. Sayı : 351 (Ekim 1978), s. 8470-71; II. Sayı 352 (Kas. 1978); III. Sayı : 353 (Ara. 1978), s. 8528.
- Toplam olarak 100 mani verilmiştir.)
- , *Kosova Mitroviçası, Vuçiturn ve Priştine Türk ağızlarının başlıca özellikleri*, ÇEVREN VI/1-2 (1979), s. 75-91.
- , *Kosova Türk ağızlarında yapım ekleri*, ÇEVREN VI/3 (1979) s. 83-90
- , *Prizren türküleri II*, ÇEVREN VII/17 (1978), s. 209-220
- , *Prizren'de Türk masalları I*, ÇEVREN VI/4 (Ara. 1979) s. 121-137
- (1. Topal Çafka, 2. Çatçat dağın suyu, 3. Keçi kız, 4. Fatma, 5. Genç Kral, 6. Ayo Osman, 7. içipadişa adlı masallar ağız özellikleriyle verilmiş)
- , *Prizren'de destanlar*. I, ÇEVREN VI/1-2 (1979), s. 175-196; II, ÇEVREN VI/3 (1979), s. 135-168.
- (286 dörtlükten meydana gelen "Fasl'i ikbal Aşık Ferkiya" adlı bir destan yer almaktadır. Çok az sayıda kelimedede ağız özelliği görülmektedir.) (I. Bölümdeki destanın devamı (287-375 beyitler) ile "Destan-ı Şita-ı Aşık Ferkiya" adlı 26; "Destan-i Pürzerin Vaki'a" adlı 56; "Destan" adlı 33; "Destan-i Aşık Ferkiya" adlı 36; "Destan-i Ferkiya" adlı 38 beyitlik destanlar yer almaktadır)
- , *Prizren mânileri*, ÇEVREN VI/20 (Ara. 1979), s. 113-123 TFA'nın 351 ve 352 sayılarında da yayınlanmıştır. 102 mâni bulunmaktadır.)
- , *Prizren Türk ağzının özellikleri*. I, ÇEVREN VII/3 (Eyl. 1980) s. 49-66.
- , *Priştine Türk halk yazınından derlemeler*, ÇEVREN VII/4 (1980) s. 117-133.
- (a. Tekerlemeler/4 tekerlemeler/, b. atasözleri /52 atasözü/, c. Mâniler /59 mâni/, ç. Türküler/ 1. Aczanenin şişeleri, 2. Meyanaci yüksek asar feneri, 3. Çıkmış ferman yazmaya, 4. Koz aldım yüz direm, 5. Altın saat beşi vurur, 6. Dağlar altın dağlar, 7. Doktor beyim nereli, 8. Sületma beni adlı türküler/, d. Hikâye ve masallar/ 1 Nasreddin Hoca hikâyesi, 6 masal/).
- Hafız, Tacida, *Prizren'de Türk türküleri ve kaynakları*, TFAY (1976) s. 113-140.
- Hazai, G., *Les dialectes tures du Rhodope*, AOH IX (1959) s. 205-229.
- T. : E. Boev, LB II (1960), s. 129-134.
- , *Beiträge Zur Kenntnis der türkischer Mundarten Mazedoniens*, RO XXII (1960), s. 83-100.
- (Üsküp Türk ağzıyla ilgilidir.)
- , *Monuments linguistiques osmanlis - tures en caractères cyrilliques dans les recueils de Bulgarie*, AOH XI (1960) s. 221-223.
- , *Prinos kâm vâprosa za klasifikacijata na balkanskite turski govori*, EEIP (1960), s. 505-510
- , *Rumeli ağızlarının tarihi üzerine*, TDAY 1960 s. 205-211.
- , *Rodop Türk ağızları*, VIII. TDKOBB, s. 127-130.
- , *Textes tures du Rhodope*, AOH X (1960), s. 185-229.

- , *Kiril harfleriyle yazılan Türkçe metinler*. VIII. TDKOB, s. 83-86.
- , *Contributions a l'histoire d'une limite dialectale dans le Balkans*. Orbiz X/1 (1961), s. 15-19.
- , *Remarques sur les rapports des langues slaves des Balkans avec le turc - osmanli*, SSLav VII/1-3 (1961), s. 97-138.
- , *Über den osmanisch - türkischen Absehnitt des dreisprachigen Sprachführers von Saloniki*, UAjb XXXIII (1961), s. 66-72.
- , *A propos d'un changement phonétique dans le moyen osmanli*, AOH XV (1962), s. 147-154.
- , *J. Krizaniç'in "İllyria" başlıklı eserindeki Lâtin harfleri ile yazılı bir Türkçe metin hakkında*, Németh Armağanı, Ankara 1962 s. 257-262.
- , *Kâm njakoi vâprosi na osmansko - turskite zaemki v Juznoslavjanskite ezici*, SSLav IX (1963), s. 387-391.
- , *Rumeli ağızları tarihinin iki kaynağı üzerine*, TDAY 1963 s. 117-120.
- , *Mes enquetes sur les parlers turcs des Balkans*, Communications et rapports du Primer Congrès International de Dialectologie Générale 2, Louvain : Centre International de Dialectologie Générale 1964 s. 85-90.
- , *O nekotoryx aktual'nyx voprosax issledovanija balkanotureckix dialektov /Balkanlardaki Türk lehçelerinin incelenmesinde bazı aktüel meseleler üzerine/ BalkE IX/1 (1964), s. 57-69.*
- (Bu yazıda, Balkanlardaki Türk ağızlarının Türk Dili içerisindeki yeri belirtilerek, edebî Türkçeye münâsebeti anlatılır. Hazai, ayrıca, Balkanlardaki Türk ağızlarının bir sınıflamasını da yapar.)
- , *Beiträge zu einigen Problemen der Lehnwörterforschung in den osmanisch-türkischen Mundarten des Balkans*, AOH XVIII (1965) s. 183-190.
- , *Kiril harfleriyle yazılı bir Türkçe metin üzerine 1*. TDAY (1966) s. 143-155.
- , *Tureckiy transkripcionnyj tekst, napisannyj kirillicej*, Tyurkologičeskiy Sbornik, k şeštideysatiliatyu andreya Nikolaeviçiya Kononova, Moskva 1966, s. 128-134.
- , *Probleme und Aufgaben der Balkan - Turkologie : Sprachwissenschaft Georgiev* 1968, s. 95-100.
- , *Anadolu ve Rumeli ağızlarının tasnifi üzerine*, Festschrift Şiraliev, 1971, s. 76-83.
- , *Zum Balkanischen Hintergrund der türkischen Texte von Bortholomaeus Georgievits*, SSLav XX (1974), s. 71-106.
- , *Kurze Einführung in das Studium der Türkischen Sprache*, Akadémia Kiado, Budapest 1978, 190 S.
- Hörmann, Kosta (Derl.), *Vuk Yayçanın ve Cercelez Ali, Bosna ve Hesregde Müslümanların halk türküsü*, 1888-1889; 2. baskı Sarayevo 1933.
- İkonomov, N., *Balkansko narodna midrost*.
- (Bu araştırmada 1230 Türk atasözü ve deyiimi verilmiştir.)
- Kakuk, Suzanne *Les mots d'emprunt turcs - osmanlis dans le hongrois et les recherches d'histoire phonétique de la langue turque - osmanlie*; AOH V (1955), s. 181-194.
- , *A bulgariai török nyelvjárások és a magyar nyelv ozzman - török jövenényszavai*, MAT 1, Oszt. Közl. X (1956) s. 61-64.
- , *Contructions hypotactiques dans le dialecte turc de la Bulgarie Occidentale*, AOH XI (1960), s. 249-257.
- , *Die türkische Mundart von Küstendil und Michajlovgrad*, ALH XI/3-4 (1961), s. 301-386.
- , *Türkische Volksmärchen aus Küstendil*. AUJ XXXIII/1-2 (1961) s. 90-94.
- , *Les monuments de la dinanderie turque dans les langues balkaniques et le hongrois*, AOH XIX (1966), s. 67-77.

———, *Le dialect Turc d'Ohrid en Macedoine*, Acte Orientalia Academia e Scientarum Hungaricae, Tomus XXVI/2-3 (1972), s. 227-282.

Karadimitrov. G., *Midri turski izrečeniya* (Hikmetli Türkçe cümleler) Sofya 1933.

Karahüseynova, Emennas, *Sevar ağzı*, Sofya 1970, mezuniyet tezi.

Kartal, Numan, *Kocacik folkloru*, SESLER XVI/147 (Haz. 1980) s. 47-137.

(Makalenin bazı bölümlerinde ağız özellikleriyle verilmiş şiirler, mâniler ve tekerlemeler, yemek adları, uzunluk ölçüleri vs. var.)

Katon, Emil, *Balkan Türk atasözlerinin eski kayıtları*, ÇEVREN VI/4 (Ara. 1979), s. 25-35.

(İçlerinde Türk atasözleri yer alan bâzi kitaplar tanıtılmaktadır.)

———, *Prizren'de Türk atasözleri*, SESLER, s. 96, (May. 1975)

Kastona, Louis K., *Le dialecte turc de la Macédonie de l'Ouest*, TDAY 1969, s. 57-194.

Katsarova, Royna, *Balkanski varianti na due turski*. / İki Türk türküsünün Balkan varyantları. / *İzvestiya na Etnografskiya Institut s muzey*, Sofya 1973, XVI/115-133. İngilizce ve Rusça özeti.

Kazais, K., *The status of turkisms in the present day Balkan languages*, Aspects of Balkans (Ed. : H. Birnbaum-S. Vryonis jr.) (The Hague-Paris : Mouton 1969), s. 87-116.

Kerimov, Yusuf ve Beytullah Şişmanov, *Türk Atalarsözü ve özlü sözler*, Sofya 1955.

Keskiöglü, Osman, *Bulgaristan Türkleri Kocabalkan köyleri folkloru*, TKA III-IV-V-VI (1966-1969), s. 215-252.

(Makalenin sonunda sözlük var.)

Korkut, Derviş, *Turske Iyubavne pyesme u Zborniku Miha Marteliniya Dubrovčanina iz 1657 g.*, Prilozi za orijentalnu filologiju, sayı VII-IX (1959), s. 40-42.

(Çiro Truhelka tarafından yayınlanan iki türkünün lâtîn harfli transkripsiyonu, Hırvat ve Türk Lâtîn harfleriyle transliterasyon ve bugünkü edebî Türkçe şekilleri yer alır.

Bu yazı içerisinde, Dubrovnikli Miho Martel'inin daha 1657 yılında yazdığı iki mecmuada yer alan italyan harfleriyle Yugoslavya Türklerine ait olan 17 muhtelif aşk türküsü vardır. Bütün bu türküler D. Korkut tarafından orijinal şekilleriyle birlikte Türkçe transkripsiyonu ve bugünkü edebî Türk dilinde okunuş şekilleri verilerek yayınlanmıştır.

D. Korkut'un yanlış okuduğu kelimelerin düzeltilmesi Dimitri The odoridis tarafından yapılmıştır : Erläuterungen zu den türkischen Transkriptionstorten des Marteleni, Zeitschrift für Balkanologie, ciltü : IV Wiesbaden 1966. s. 129-146.)

Kowalski, T. : *Osmanisch - türkische Volkslieder aus Macedonien*, WZKM XXXIII (1926), s. 166-231.

———, *Wycieczka dialektologiczna do polnocno - wschodniej Bulgarji*, RO VII (1929 - 1930), s. 322-323.

———, *Türkische Volkzratsel aus Nordbulgarien*, Festchrift f.r Georg jacob, Leipzig 1932, s. 128-145.

———, *Polenez köyü ağzına göre Türkçe* (Lehçe), Wilno 1932, s. 1-15.

———, *Les Turcs et la langue turgue de la Bulgarie du Nord-Est*, PKO XVI (1933), s. 1-28.

Türkçesi : Ö. Faruk Akün, *Kuzey-doğu Bulgaristandaki Türkler ve türk dili*, TDED III/3-4 (1949), s. 477-500.

T. : E. Von Bannerth, WZKM XLV/3-4 (1938), s. 319-320.

———, *Osmanisch - Türkische Dialecte*, EI IV (1934), s. 991-1010.

———, *O Balkanskim Turcima*, Kniga O Balkanu I, Beograd 1936, s. 179-186.

———, *Les Turces balkaniques*, Revue Internationale des Etudes Balkaniques, I-II (1936), s. 420-430.

———, *Les éléments ethniques turcs de la Dobroudja*, RO XIV 1938, s. 66-80.

Türkçesi : F. Develioğlu, *Dobruca'da Türk etnik unsurları*, TDB seri : II/13-14, 15 (1942), s. 161-172.

- , *Ringkämple bei den Balkan Türken*, AISON (N.S.) I (1940) s. 163-175
- Köprülü, M. Fuad, *Şimalişarki Bulgaristan'da Türkler ve Türk Dili*, TDEHA, s. 293-310.
- Kunos, I., *Türkische "Bedankelieder" (Mani) aus Ada-Kale*, In der Zeitschrift "Ethnologische aus Ungarn" II (1890-1892) s. 51-55.
- , *Ada - Kalei török népdalok*, Budabest 1906.
- , *Rumelish - Türkische Sprichwörter*, KSz VII/1 (1906).
- , *Materialien zur Kenntnis des rumelischen Türkisch*, 2 vol. (=Beiträge zum Studium der türkische Sprache und Literatur 2. 1, 2) (Leipzig-New York : Rudolf Haupt). (1 : Türkische Volkmarchen aus Adakale, gesammelt, in Transkription herausgegeben und mit Einleitung versehen; 2 : Türkische Volkmarchen aus Adakale; deutsche Übersetzung mit Sachregister). 1970.
- T. : J. Germanus, KSz VII/2-2 (1970), s. 330.
- Mahmud, N., *Dobruca Tatarcasında "Edige Batır" hikayesinin bir varyantı*. I. MTK'nde okunan tebliğ.
- , *Literature populara şi folklor tâtâresc şi turcesc dobregean înperspectivă*, (=Mukayeseli Dobruca Tatar ve Türk halk edebiyatı ve folkloru) Doktora tezi - Bucureşti 1974.
- Mahmuti, Sabahat, *Ohri Türkleri arasındaki görenekler ve dolayısıyla okunan mâniler*, I. UTFKB, Cilt : IV, Ankara 1976, s. 167-176.
- Mandoky, E., *Devinettes Tatares de Bulgarie*, AO A.S.H., XXI/3 (1968) s. 369-379.
- Maneviç, T., *Prilog Proučavnja govora juruka a Makedoniji*, JF XX/1-4 (1954), s. 333-340.
- Manov, A. İ., *Potekloto na gagauzite i texnite obiçai i nravi. v dve çasti*. Varna 1938.
- Bulgaristan'da konuşulan Gagauz ağızı ile ilgilidir) (Bu eser T. Acaroğlu tarafından Türkçeye tercüme edilerek, Varlık yayınlarının 1. kitabı olarak Ankara'da basılmıştır.)
- Marinov, Vasil, *Prinos kum izuçavaneto na bita i kulturalata na turtsite i Gagauzite v Severoiztoçna Bulgariya*, Bulgar İlimler Akademisi Etnografya Enstitüsü Sofya 1956.
- T. : A. Cebeci, GDAAD 2-3 (1973-74), s. 522-529.
- Matei, I., *Notes sur les "turcimes" du dialecte roumanie de Banat; un problème de methode*, RESEE 5 (1967). s. 567-572.
- Mazrek, Nuhi, *Mamuşa'da söylenen türküler*. ÇEVREN, Yıl : VIII, No. 30 (Haz. 1981), s. 137-138.
- , *Mamuşa'da söylenen kına gecesi türkülleri*, ÇEVREN, Yıl : IX, No : 34 (Haz. 1982), s. 121-124.
- Meçik, Hakkı Abdullah, *Şumnu (Bulgaristan Türklerinin Kültür Hayatı)*, İzmir 1977, 115+16 s.
- (54-63 sayfalar arasında mahalli konuşma örnekleri, mâniler, şiir ve sözlük var.)
- Mehmet beg Kapetanovic Ljubeşk, *Narodno blago*, Sarajavo 1887
- (Bosna Türk ağzından 1. atasözleri, 2. bilmeceler var.)
- Eserde 4492 Türkçe, Arapça ve Farsça atasözü vardır Antolojide :
359. Kişi ne iderse kendine ider.
423. Çok işlere gjişişan hiç birini gjeregji gjibi igjra idemez.
601. On besundeci kiz ja erde gerek ja jerde.
546. Altun eli bıçak çeşmez.
- gibi örneklerde görülen ağız özellikleri verilmiş atasözlerinin Sırpça tercümelemleri altlarında gösterilmiştir.)
- Mehmedov, Mümin, *Çernoçoene ağzının konson sistemi*, Sofya 1972 mezuniyet tezi.
- Memova, H., *Rodop Türk halk masalları*, Sofia : Narodna Prosveta. ve Emil Boev, *Rodop Manileri*, TDA II/ç (Ara. 1980),
- Mitayev, Petir, *Türk ve Bulgar dilleri arasında çağdaş ilişkileri*, XI. TDKOBB, s. 119-126.
- (Rumeli ağızları üzerine bilgi verilmektedir.)
- Mladenov, St., *Ein Beirrag zum türkischen Sprichwörterschatz*, ZDMG LXVIII (1914), s. 687-694.

(83 Türkçe atasözü Almanca ve Bulgarca karşılıklarıyla verilmiş.)

———, *Tursko - bulgarski usporedici v oblast-ta na Gatankite*, INEM, 1972.

Mollov, Rıza, *Bulgaristan Türkleri'nin Halk Şiiri*, 1958, 152 S.

T. : Çelenkçioğlu, TK XVI/189 (Tem. 1978), s. 571-572.

(Eser 651 mânî ve 74 türküden ibaret bir antolojidir. Malzemeler, Bulgaristan'ın muhtelif bölgelerinde yaşayan Türklerden derlenmiş, fonetik transkripsiyon işaretleri kullanılmadan normal imlâ ile yazıya geçirilmiştir. Bununla birlikte; toplanan mânîlerde yer yer mahallî ağız hususiyetleri göze çarpmaktadır.)

Antolojideki türkülere gelince, bunların malzemesi hemen hemen her konudaki örnekleri ihtiva etmektedir. Ancak, rejim tesiri olsa gerek, din ve âyin karakteri taşıyan türküler kitaba alınmamıştır.)

———, ve M. Mollova, *Parlers turcs des Rhodopes de l'Ouest au poin de vue slavistique/ Slavistik açısından Batı Rodoplardaki Türk Ağızları/*

(Bu makalede Yeni Mahalle, Fotinovo ve Peştere'de konuşulan Türk Ağızları ile bu ağzılara Bulgarca'nın ses ve şekil bilgileri, anlambilim, sözdizimi ve kelime hazinesi bakımından tesiri örneklerle açıklanmaktadır.)

Mollova, M(efkûre), *Nevrokop Türk ağzı*, (Elyazması).

———, *Les ga- dialectes turcs dans les Balkans et leur rapport avec les autres langues turques*, /Balkallardaki Türk ga-ağızları ve bunların öteki Türk lehçeleriyle ilişkisi/.

(Bulgaristan'daki Türk ga-ağızlarının fonetik ve morfolojik hususiyetleri araştırılmakta, bunların sınırları çizilerek, gelişimi ve tesirleri üzerinde durulmaktadır.)

———, *Le futur un parler turc de Bulgarie*, /Bulgaristan'da bir Türk ağzında gelecek zaman/, LBV/2 (1962), s. 87-97.

(Nevrokop Türk ağzındaki gelecek zaman eki ve uğradığı değişiklikler incelenmektedir.)

———, *Une catégorie grammaticale turgue inconnue en turkologie*, /Türkolojide bilinmeyen bir gramer sınıflaması/. LB (BalkE) VIII (1964) s. 87-99.

(Rodop dağlık bölgesinde konuşulan Türk ağzı Türkiye Türkçesi ve edebî dille mukayese edilmektedir.)

———, *Une sérieuse étude sur les lexèmes turks dans la langue roumaines*, LB IX/2 (1965), s. 101-114.

———, *Quelques lexemes turks septentrionaux en bulgare*, LB (BalkE) XI/2 (1967), s. 79-86.

———, *Études phonétiques sur les turcismes en bulgare*, BalkE XII. (1967), s. 115-154.

———, *Les noms des jours chez les Turcs de Balkans*, AOH XXI/ (1967) s. 101-109.

———, *Parler turc de Florina /Florina Türk ağzı/* BalkE XIII/1 (1968) s. 95-127.

(Yunanistan'ın Florina şehrinde konuşulan Türk ağzının hususiyetleri verilerek bu ağzın Balkallardaki Türk ağızları içerisindeki yeri belirtilir.)

———, *Un monument turc en cyrillique*, RO XXXII/1 (1968), s. 31-59.

———, *Croyances que les Turcs des Balkans attachent aux jours ve la semaine*. AOH XXII/3 (1969, s. 361-376.

———, *Coincidences des zones linguistiques bulgares et turques dans le Balkans*, Actes du 10e Congrès International des Linguistes; Bucarest 28 août-2 septembre 1967 (Ed. : A. Graur et alii) 2 (Bucarest : Editions de L'Académie de la République Socialiste de Roumanie 1970) s. 217-221.

———, *Dimitar Gadzanov et les parlers turcs dans les Balkans*, BalkE XIV/2 (1970, s. 99-105.

———, *Traits du Fusion dans le dialecte turc du Rhodope de l'Est*, /Doğu Rodop Türk ağzının kelime hazinesinin oluşumu/. BalkE XIV/2 (1970),

(Doğu Rodop bölgesinde konuşulan Türk ağzı, Balkanlardaki merkez bölgedeki Türk ağzlarının yanında Azerî ve Türkmen Türkçeleriyle karşılaştırılarak mukayeseli bir şekilde incelenir. Ayrıca, bu bölge Türk ağzına giren Bulgarca ödünç kelimeler üzerine bilgi verilir.)

———, *Structure lexicale du dialecte turc du Rhodope de L'Est*, /Doğu Rodop Türk ağzında birleşip kaynaşma çizgileri/. BalkE XV/2 (1971). s. 49-72.

(Bulgaristan'ın Doğu Rodop Türk ağzlarında görülen birleşme ve kaynaşma olayları örneklerle verilmektedir).

———, *Balkanlarda Türk ağzlarının fonolojik ve morfolojik tasnifi*, I. MTK'nde okunan tebliğ.

———, *Balkanlarda Türk e- ağzları*, GDAAD 2-3 (1973-74) s. 357-414.

(e- Ağzları şunlardır : Tuna boyunda Orjahova (Rahva), Plevne, Lofça, Intiman, Beg-léş, Becanova, Borma (Barma), Lomça, Usturça, Novoselo, Débnevo, Rahmanlı, yürükler).

———, *Balkanlarda merkez bölgede Gakçı ağzları*, GDAAD 6-7 (1977-78) s. 239-306.

(Araştırmada, merkez bölgedeki :

1. Gorno Novo selo (Yenişâ) Türk ağzı,
2. Elena Balkanı (Elena-Tvârdica Balkanı) Türk ağzı (26 gakçı köyü vardır),
3. Tozluk Türk ağzları,

olmak üzere 3 grupta toplanıp incelenmektedir.)

Morina, İrfan, *Mamuşa folklorundan derlemeler*, ÇEVREN VII 17 (Mart 1978 s. 201-208. (s. 202-207 : masallar.

1. Fukara karının çocuğı, 2. Üç Kardeş, 3. Peri kızı, 4. Talihsiz eşek)

———, Kosova'da kimi Müslüman adlarının Türkçe anlamları, ÇEVREN VI/3 (Eyl. 1979), s. 63-82.

———, *Mamuşa atasözleri ve deyimleri*, ÇEVREN, No : 31 (Eyl. 1981), s. 121-136.

———, *Yugoslav Türk folklorundan : Mamuşa Atasözleri*. T. F.

I Sayı : 28 (Kas. 1981), s. 21-24 (A-C)

II Sayı : 29 (Ara. 1981), s. 21-24 (Ç-O)

III Sayı : 30 (Ocak 1982), s. 23-25 (Ö-Z).

(Atasözleri ağız özellikleriyle verilmiş olup, ayrıca sözlük de vardır)

Moskov, M., *Obşti po proizxod zaemki bae balkanskite ezici*. BE 14 s. 186-190.

———, *Turški i tjurkski zaemki ot zvukopodrazatelen xarakter v balkanskite ezici*, GSU-SF 62 (1969), s. 433-532.

Moşkov, V. A., *Nareçiya bessarabskix gagauzov* /Radloff, "Proben" Bd. 10, St. Petersburg 1904-, 800 s.

———, *Tureckiya plemena na Balkanskom poluostrove*, IZv. Imp. Russk. Geograf. Obeçestva XL/3 (1904) s. 406-417.

Mulabdic, Edhem, *Turkske poslovice*, Behar, 5 (1904-1905) /14, s. 218.

(Yugoslavya Türklerinin atasözleri)

Mustanov, Mustafa, *Braniçevo ağzı*, Sofya 1963, mezuniyet tezi.

Németh, J., *Emphatische Formen in der turkischen Mundart von Vidin*, AISON (N. S.), I (1940), s. 87-95.

———, *La cérémonie du tewhid à Vidin*, İgnace Goldziher Memorial Budapest 1948, s. 329-335.

Macarcası : *A mohammedan vallasgyakorlat népiformainak ismeretéhez* (A tevhit szertartása Vidinben), Ethnographia LIX (1949), s. 1-4.

———, *Die Zeremonie des Mevlud in Vidin*, AOH I (1950), s. 134-140.

———, *Les passege ö > ü dans les parlers de la Roumélie nordouest*, RO XVII (1951-52), s. 114-121.

———, *Ein türkischer Text aus Vidin über die Pilgerfahrt*, Documenta islamaica inedita, Ricardo Hartmann viro de studiis islamicis meritissimo sacrom, Berlin 1952, s. 273-277.

———, *Zur Kenntnis der Mischsprachen*, ALH III/1-2 (1953) s. 159-199.

Macarçası : *A Kevert nyelrendzer kérédséhez* (Az oszamentörök nylv kettös rendszere), MTANy IOK II (1953) s. 313-332.

T. : H. Eren TD IV/48 (1955), s. 716-718 Kramsky, AO XXIII/1-2. s. 313-315.

———, *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*, Sofya 1956.

Macarçası : *Bulgaria török nyelvjarasainak felosztasahoz*, MTAN, IOK X 1956, s. 1-60.

T. : Mansuroğlu, TDED VIII (1958), s. 141-143.

———, *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*, Sofia 1956.

(Yazar eserinde yalnız Bulgaristan ağızlarını sınıflandırmaktadır. Ancak, bu çeşit incelemelerde olduğu gibi, sonuçları Bulgaristan türklüğü sınırlarını aşarak tarihin içlerine kadar uzanıyor.

Németh, 8 esasa dayanarak Rumeli ağızlarını, bazı kaymalarla, Doğu ve Batı olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Aralarındaki sınır Lom-Samokov - Köstendil - Makedonya çizgisidir. Arazi burada tabii bir ayrılış meydana getirdiğinden, Bulgar ağızları da aşağı yukarı bu hat boyunca birbirinden esash farklar gösteriyormuş. Çizginin doğusunda kalan bölgede konuşulan Türkçe İstanbul Türkçesine yakınlık gösterdiği halde batısında kalan Kuzeydoğu Anadolu ağızları ile ortak özellikler taşımaktadır. Bu konuda J. Németh bize inandırıcı deliller sıraladıktan sonra, işi tarih cephesinden ele alıyor.

Németh'in 59 sayfaya sığdırdığı bu çok dikkate değer incelemesinin sonuçları, bize başka bazı hususları aydınlatmak ve yol göstermek bakımından da önemlidir. Bunlardan biri bazı çevrelerde, öteki Anadolu Türk ağızlarında büyükçe farklar göstermesi dolayısıyla Kuzeydoğu Anadolu Türkçesinin türkleşen yabancı unsurlar tarafından meydana tetirilmiş âdeta bozuk bir Türkçe sayılmasıdır).

———, *Die Türken von Vidin. Sprache, Folklore, Religion*, Budapest 1956, 420 S. (2. bas. 1965).

T. S. Stachowski, FO VIII (1957), s. 243-247; A. Caferoğlu, TDED XIV (1966) s. 130-132; S. Kakuk, AOH XIX/3 (1966), s. 361-363 G. Hazai, UAJ XXXIX/1-2 (1967), s. 119-121; F. Bayraktaroviç, *Der Islam*, 43/1-2 (1967) s. 220.

(Eser, 1925, 1934, 1936, 1937 ve 1938 yıllarında yapılan çeşitli araştırmaların malzemelelerinden meydana getirilmiştir. Sahanın coğrafi ve tarihi durumunu belirten 10 sayfalık bir girişten sonra 9 sayfalık önsözde, konunun işlenmesi ve bu sahada çalışanlardan S. Kakuk, G. Hazai, J. Eckmann, M. Mollova, H. Eren, A. Caferoğlu'nun hizmetleri belirtilmiştir. Transkripsiyon sistemi açıklandıktan sonra, asıl konuyu teşkil eden Vidin ağzının hususiyetleri geniş bir gramer bahsi altında, enine boyuna, incelenmiştir.

Çeşitli fonetik hususiyetler taşıyan Vidin ağzı, diğer Anadolu ağızları ile karşılaştırılmıştır. Hattâ bu sahadaki araştırmalardan geniş bir şekilde faydalanılmıştır.

Eserde, vokallerin çeşitli durumlardaki ses değerleri, teker teker alınmış birbirine yakın iki vokal arasındaki farklar ve değerler ortaya konulmuştur. Aynı zengillikle fiiller konusu üzerinde durulmuştur. Burada da kalın ve ince vokal değişimleri bütünü ile, ağıza hâkim oluşu derecesinde araştırılmıştır. Konson bahsi de geniş bir bilgiye dayanan sistem üzerine orijinal özellikler gözden kaçırılmadan işlenmiş diğer araştırmalarla da karşılaştırılmıştır. Bu arada yabancı, bilhassa Slavcadan alınma kelimelerdeki fonetik ve morfolojik değişimler meselesi halledilmiştir.

Kelime yapısı bahsinde Türkçe ekler yanında ayrıca Bulgar eklerinin de Türklerce kullanılışı ve doğurduğu sonuçlar üzerinde durulmuştur. Nihayet kısa da olsa (s. 108-115) Vidin ağzı sentaksı araştırılmıştır. Eserin en zengin bölümünü (s. 121. 374), metinler ve almanca tercümeleleri meydana getirmektedir.

Son bölümde (s. 377-414) sözlük kısmı bulunmaktadır. Sözlükteki kelimeler, tamamiyle Vidin ağzına göre toplanmıştır.

———, *Osmanlı Türk Dili tarihi araştırmalarının yeni yolları*, VIII. TDKOB, s. 1-14.

———, *Die "Lebensrute" in einem türkischen Marchen von Viden*, Oriens XV (1962), s. 304-314.

Németh, G., *Die Türkischen Mundart von Stari-bar*, s. 130-144. Şu eserin içinde : *Die Türkische Sprache Ungarn in siebzehnten Jahrhundert* (/Bibliotheca Orientalis Gungarica XIII/, Budapest 1970)

Nicola, Ioan R., *Eolclorul turc din insula Ada-Kaleh*, Lucrări de muzicologie, Vol. 7, Cluj, 1971, s. 125-144.

Pavlov, Pavel, *Xarakteristika na turskiya govor na s. Ivanova Şumenski okrug*, Sofya 1971, Mezuniyet tezi.

Petrov Krasimir, *Veliko Tı=novo şehrinde konuşulan Türk ağzı*, Sofya 1970, Mezuniyet tezi.

Pokrovskaya, L. A., *Gagauzsko-tureckie fonetiçeskie paraleli*, in Sevortyan, 1971, s. 62-71.

———, *Gagauz dilinin ve Balkan Türk ağzlarının bazı sentaks özellikleri*, Bilimsel Bildiriler 1972, Ankara 1975, s. 231-235.

Popov, Venelin, *Xarakterni osobenosti na turskiya govor ve Mixoaylovgradski okrug*. Sofya 1960, mezuniyet tezi.

Raykoviç, Lyubinka, *Adakale ile ilgili bir halk şiiri*. TFA XV/298 (May. 1974), s. 6975-6976

Reycmann, Jan, *Zaklada Ada-Kaleh*, Prezeglad Orientalistyczny, Warshawa, Nr. 4, 1961.

Romansky, St., *Carte ethnographique de la Nouvelle Dobroudja Roumaine*, Sofia 1915.

Rüstemov, Hüseyin, *Milino ağzı*, Sofya 1972, mezuniyet tezi.

Sakaoğlu, Saim *Batu Trakya (Rodoplar) Kasasa vadisinden göçen Türklerin halk edebiyatı*, TDAD, 14 (Ekim 1981, s. 203-231.

Salih, Abdülhak, *Obiçai okulu prvi mart kay turtSITE ve ohri*, Lihnid dergisi, Sayı : II-III (Ohri, 1950, s. 93-103.

(Bu yazıda, bir Mart ile ilgili olan Ohri Türklerinin çeşitli âdetleri etrafında anlatılmış ve 52 mâninin Türkçe metni ile Makedonca tercümelere verilmiştir. Yalnız, ilmi transkripsiyon sistemi kullanılmadığı için Ohri Türk ağzının özellikleri belirtilmemiştir).

Salih, Avni, *Ohri mânileri*, ÇEVREN VII/3 (Eyl. 1980) s. 151-152.

———, *Ohri halkı arasında söylenen eski bir türkü : "Ka'l'a dan atma beni"*, ÇEVREN VIII/29 (Mart 1981), s. 159-160.

(Ağız özelliği ile verilmemiştir).

Saliyev, Ahmed, *Duran Köyü Türk ağzı*, Sofya 1972, Mezuniyet tezi.

Seleşçev, A. M. *Oçerki po makedonskoy dialektologii I*, Kasım 1918.

Slaveykov, Petko R., *Bilganski pritçi ili poslovitsi i harakterni dumı*, Çst I, Plovdiv 1889; II, 1897. Hepsi birden : Sofya 1954.

(Balkanlarda yaşayan Türk atasözlerinden pek çok örnek yer almaktadır) Tanıtma ve örnekler için bkz. Emil Katon, ÇEVREN VI/4, s. 25-36.

———, *Turski Pritçi poslovitsi i harakterni dumı I*. Sofya 1809; II 1897.

Suliteanu, Ghizela, *Recherches sur la folklore des minorités nationales tatare et turque de la Dobroudja*, 1967.

Şabaniv, Recep, *Mıdrevo ağzı*, Sofya 1972, mezuniyet tezi.

Şakirov, Fehim, *Nova Mahala ağzı*, Sofya 1962, mezuniyet tezi.

Şala, Bahtiyar, *Mamuşa köyü manileri*, SESLER, S. 16 (Mayıs 1967) s. 84-86.

Şikaliyev, Aşim, *Ayt deseniz, aytayım*, Gergesk 1971.

(Romanya Türkleri ile ilgilidir).

Şimşek, İsa (kaydeden), *Sanatlar hakkında destan*, ÇEVREN V/14 (Haz 1977) s. 135-137. Ağız özellikleriyle verilmiştir).

———, *Yemekler hakkında destan*, ÇEVREN V/14 (Haz. 1977), s. 136-137.

Şiraliyev, M., *Türk dialektolojisi*, Sofya 1954 (Daktilo ile yazma)

Şişkov, St. N., *Belejki po govora ve selo Dovan-Hisar Dedeğaça kaaza.* /Dedeğaç İlçesinin Doğanhisar köyü ağzı üzerine notlar/ "Rodopski napredık", II, 1907, s. 43-52.

(Dedeğaç ilçesinin coğrafi ve idari durumu ele alınarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarındaki nüfusu mukayeseli olarak verilmekte ve Türklere göre azalan Rum ve Bulgar nüfusları işlenmektedir. Bu köyde konuşulan ağızlar ile ilgili notlar önemlidir).

———, *Balajki pu govora ve selo Pişmanköy, Malgarska kaaza. Odrinski.* /Edirne ilinin Malkara ilçesine bağlı Pişmanköy ağzı üzerine notlar/. "Podopski napredık", VIII-IX, 1909, s. 193-206; X, s. 241-250.

(Pişmanköy ağzının fonetik ve morfolojik özellikleri incelenerek, isim şekilleri, hâl ekleri, çokluk, zamirler ve fiil şekilleri hakkında geniş bilgi verilmektedir).

Yaptığımız sınıflamada Anadolu ağızları içerisinde gösterilen Tekirdağ ve Edirne illeri, Osmanlı İmparatorluğunun son devirlerindeki ağız özellikleri dikkate alınarak, bu iki araştırma, geçici olarak Rumeli bölümünde verilmiştir.

———, *Doğu Rodop eteklerinden, Sofya ilçesine bağlı Büyük Derbent köyü üzerine notlar,* 1908.

Şkalic. Abdullah, *Turkizmi u narodnom govoru i narodnoj knjizevnosti Bosne i Hercegovine* (Bosna ve hersek halk edebiyatında kullanılan Türk menşeli kelimeler sözlüğü), I. Knjiga, II Sarajevo 1957.

T. : F. Bayraktareviç, *Prilozi za knjizevnost, jeizk, istoriju i folklor,* Beograd 1960, XXVI/3-4, s. 334-344.

Toygar, Kâmil, *Türkiye'de yaşayan (Manastır ve çevresi) Türk Halk Türküleri,* MEYDAN, SAYI : 594-76 (Haz. 1981), s. 38-40.

Truhelka, Çiro, *Yedan zanimliv zapis pisan bosanitsom,* Glasnik Zemalyskog Muzeya, Sarajevo 1906, s. 34-39.

(1590-91 yılında Nikola Paleniç tarafından Boşnak Kril harfleriyle yazılan 4 beyitli Bağbanu ve 2 beyitli Turnam türkülerinin yayımıdır. Ç. Truhelka bu türkülerini hem orojinal şekliyle hem de eski Türk harfleriyle yayınlamıştır).

———, *Bosanitsom pisani turski tekstov,* Glasnik Zemalyskoy Muzeya U Bosni i Hertsegovini XXVI, Sarajevo 1914.

Tryjarski, Edward, *Dobruca'dan birkaç türkü,* Tk XI/123 (Ocak 1973) s. 167-176.

(Tunç), Mustafa Şefik, *Osmanlıca şivesi : Kosova şivesi ve bunu düzeltme yolları,* Yeni Mektep Mecmuası, I/1 (Nis. 1327/1911), s. 41.

Tunuzlu, İkbâl, *Viçitürin ağzında masallar ve türküler,* ÇEVREN I/1 (1973), s. 114-124.

Uras, Asuman Aydın, *Florina Türk Ağzı,* A. Ü. DTCF Türk Dili Mez. Tezi. 1970.

Yakubova, Remziye, *Turskiyat govora na gr. Harmanli,* Sofya 1964, mezuniyet tezi.

Yaşar (jaşar) - Nasteva, O, *Vlijanieto na makadenskiot jazik vrz albanskite i turskite govori ve Makedonija,* MJ VIII (157, s. 147-164.

———, *Turski - makedonski leksički vkrstuvan'a i meşan'a,* GZb 15 (1963) s. 349-384.

———, *Turskite leksički elementi vo makedonskiot jazik,* GZb. 15 (1963), s. 409-412.

———, *Za nekoi fonoloski izmeni ve govoro na turskoto naselenie vo Gostivarsko,* GZb 21 (1969), s. 237-244.

———, *Turskiot govora vo gostivarskiot kraj,* Zbornik za Gostivar (1970), s. 269-306.

Yusuf, Süreyya, *Dilimizde vurgunun kullanılışı,* SESLER VI/52 (1971), s. 17-27.

———, *Priştine'den on masal,* SESLER, I/2 (1974), s. 101-108.

———, *Prizren Türkçesinde kimi yabancı öğeler,* ÇEVREN 1/3 (1974) c. 32-38.

———, *Prizren masallarından,* ÇEVREN 1/3 (1974), s. 108-123.

———, *Arnavutça'dan Prizren Türkçesine kimi aktarmalar,* ÇEVREN 5 (1975) s. 45-47.

———, *Priştine türküleri,* ÇEVREN 5 (1975), s. 102-112.

———, *Gilân mânilerinden,* ÇEVREN 6 (1975), s. 113-117.

———, *Priştine'de Türk atasözleri*, ÇEVREN 8 (1975) s. 35-51; Aynı yazı I. UTFKB, Cilt : 2, Ankara 1976, s. 337-396.

———, *Prizren Türkçesinde kimi yöresel ögeler*, ÇEVREN 12 (1976) s. 59-64.

———, *Prizren Türkçesinin tümce yapısı*, ÇEVREN V/13 (Mart 1977) 5. 61-68.

— Tümcede ters sıra,

— Birleşik tümcenin sonunda yan tümceciğin bulunması,

— Bağımlı tümce yapısı,

— Belirteçli ve bağlaçlı yan tümce,

— Bağlaçlı tümceler,

konuları işlenmiştir).

———, *Prizren Türkçesinin leksik yapısı*, II MTK'nde okunan tebliğ. Zâim, Sabahattin, *Yugoslav mühacirleri hakkında*, İFM XIX/1/-4 (1957) 58) s. 435-448.

Zajaczkowski, Wl., *Tatarische Volkslieder aus Dobruscha*, FO, IV (1963)

———, *Jezik i folklor gagauzow z Bulgarii*, Krakow 1966.

———, *Tureckiye elementi v toponimii Balkanskogo poluoostrova*, -ctes du Premier Congrès International des Etudes Balkaniques Sud - Est Européennes, VI. Sofia 1968, s. 101-105.

———, *Türkische Sprachproben aus Mazedonien*, FO IX (1968), s. 19-51.

———, *Türkische Vierzeiler - Mâni aus Bulgarien*, FO XIV, s. 119-153.

———, *Dobruca Tatarlarının dili*, II MTK'nde okunan tebliğ.

Zekeriyeva, Gülbiye, *Gorsko Slivovo'da konuşulan Türk ağzı*, Sofya (1971) mezuniyet tezi.